א

א בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּא נְבוּכַדְנֶאצַּר
מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיָּצַר עָלֶיהָ: ב וַיִּתֵּן אֲדֹנָי בְּיָדוֹ אֶת־יְהוֹיָקִים
מֶלֶךְ־יְהוּדָה וּמִקְצָת כְּלֵי בֵית־הָאֱלֹהִים וַיְבִיאֵם אֶרֶץ־שִׁנְעָר בֵּית
אֱלֹהָיו וְאֶת־הַכֵּלִים הֵבִיא בֵּית אוֹצַר אֱלֹהָיו: ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ

רש"י

(א) בשנת שלוש למלכות יהויקים. וכי מפסר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ד' ליהויקים שנאמר (ירמיה כה) בשנה הד' ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנאצר ומה ת"ל בשנת שלש בשנת שלש למרדו שנאמר (מלכים ג כד) ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו שלש שנים ובשנת שלש עלה עליו והיא שנת שמונה לנבוכדנאצר לומר מר שנה רשעונה כשם גנוה שניה עלה וכשם יהויקים ושלש שנים עבדו ושלש שנים מרד בו והיא היתה שנת מחת עשרה למלכות יהויקים ממש שניה קודם שכבשו ושלש שעבדו ושלשה שמרד בו ומז מת יהויקים ממת ידו והמלין נבוכדנאצר מחתיו יהויכין בנו: **(ב) ומקצת כלי בית האלהים.** לקח ומקלסם נשאר כמו שנאמר (ירמיה כז) כה אמר ה' צבאות אל העמודים ועל הים ועל המכונות ועל יתר הכלים הנותרים בעיר הזאת: **ויביאם ארץ שנער בית אלהיו.** לקלס לעבודת כוכבים שלו הניח שם את השניה כולה לף

ביאור על פי המלבי"ם

זמנו של ספר דניאל מתחיל בסוף ימי בית המקדש הראשון, עם גלות יכניה מלך יהודה, שהיתה אחת עשרה שנים לפני גלות צדקיהו מלך יהודה וחורבן בית המקדש וירושלים. ספר דניאל נכתב על ידי אנשי כנסת הגדולה (ולא על ידי דניאל בעצמו כיון שהיו נבואותיו בבבל, ואין כותבים נבואות בחוץ לארץ).

לדעת הרמב"ם, האברבנאל ועוד מפרשים היה דניאל נביא. והטעם שנבואותיו הם חלק מה'כתובים', וכן מה שאמרו בגמרא שאינו נביא, היינו כיון שלא נשלח לומר את נבואותיו בפיו לעם ישראל, אך כל דברי הספר נאמרו לו בנבואה גמורה.

פרק א

(א) בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה, והיינו בשנה השלישית למרידתו של יהויקים, כי בתחילה היה נכנע לפני נבוכדנצר, ורק אחר כך התנשא למלוך מלכות שלימה, ובשנה השלישית למרידתו **בָּא נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל** אל **יְרוּשָׁלַ͏ִם, וַיָּצַר עָלֶיהָ.**

(ב) ולא היה נבוכדנצר צריך לצור על העיר ימים רבים [כפי שהוצרך לצור זמן רב על העיר כשבא עליה שוב בימי צדקיהו], אלא מיד **וַיִּתֵּן אֲדֹנָי בְּיָדוֹ אֶת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה, וּמִקְצָת כְּלֵי בֵית הָאֱלֹהִים,** ומתוך כך שנפל מלך יהודה בידו בקלות היה ראוי לנבוכדנצר להבין שנעשה הדבר בהשגחת ה', אך הוא לא הכיר ביד ה' אלא תלה את נצחונו בעבודה זרה שלו, **וַיְבִיאֵם** [-הביא את השביה כולה, האנשים והכלים] **לְאֶרֶץ שִׁנְעָר** אל **בֵּית אֱלֹהָיו,** להודות לעבודה זרה שלו על נצחונו, **וְאֶת הַכֵּלִים** של בית המקדש **הֵבִיא בֵּית אוֹצַר אֱלֹהָיו,** ומחמת כן לאחר זמן בא עונש על בית נבוכדנצר,

לְאַשְׁפְּנַז רַב סָרִיסָיו לְהָבִיא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִזֶּרַע הַמְּלוּכָה וּמִן־
הַפַּרְתְּמִים: ד יְלָדִים אֲשֶׁר אֵין־בָּהֶם כָּל־מוּם כתיב מאום וְטוֹבֵי מַרְאֶה
וּמַשְׂכִּלִים בְּכָל־חָכְמָה וְיֹדְעֵי דַעַת וּמְבִינֵי מַדָּע וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם לַעֲמֹד
בְּהֵיכַל הַמֶּלֶךְ וְלִלַמְּדָם סֵפֶר וּלְשׁוֹן כַּשְׂדִּים: ה וַיְמַן לָהֶם הַמֶּלֶךְ

רש"י

את המגשים ואת הכלים הציץ את ה"כ ציץ המאור: (ג) הפרתמים. דוכסים: (ד) ואשר כח בהם. פילסו"ן בז"ל שיהיו מוסמין עצמן מן השמוק ומן השיחה ומן השינה מפני חיית מלכות ומעמידים עצמן כשנלכים לנקביהם: ולמדם ספר. מוסג על מאר כת בהס: (ה) וימן. ל' הזמנה:

ביאור על פי המלבי"ם

בימי בן בנו, בסיבת הכלים הללו, כפי שיבואר להלן.

(ג) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ נבוכדנצר **לְאַשְׁפְּנַז רַב סָרִיסָיו** - הממונה על כל השרים, **לְהָבִיא** לבבל ילדים **מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל** - מהמון העם, **וּמִזֶּרַע הַמְּלוּכָה** - מלכות בית דוד, **וּמִן הַפַּרְתְּמִים** - מבני השרים, כיון שרצה שכאשר יגדלו הילדים יהיו הילדים שמזרע המלוכה עומדים לפניו בהיכל המלכות, וילדי השרים יחזרו לארץ ישראל ויהיו שרים שם, נכנעים למלכות נבוכדנצר, ומכירים את נימוסי בבל. והילדים מהמון העם יהיו משרתיו בענינים קלים יותר [וגם כיון שהיה נבוכדנצר אדם חכם ונבון, ונודע לו שחכמת היהודים גדולה מכל החכמות שבעולם, מחמת הנבואה והשכינה ששרו עליהם, רצה שיעמדו לפניו מילדי היהודים, כדי שתהיה חכמתם לו לעיניים].

(ד) וציוה שיהיו אלו **יְלָדִים** מושלמים בגופם, **אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם כָּל מאום** [-מום], **וְטוֹבֵי מַרְאֶה** במבנה גופם ומראה פניהם, **וּמַשְׂכִּלִים בְּכָל חָכְמָה**, והיינו שיודעים להבחין בין טוב לרע, **וְיֹדְעֵי דַעַת**, והיינו שיש להם ידיעות המושגות על ידי החוש והבחינה, **וּמְבִינֵי מַדָּע**, והיינו שיש להם ידיעה בחכמות המסודרות והערוכות כמו חכמת הרפואה והכרת הטבע, ויש להם בהם 'הבנה', שיודעים להקיש דבר לדבר, ולהבין דבר מתוך דבר, **וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם לַעֲמֹד בְּהֵיכַל הַמֶּלֶךְ**, והיינו שיהא גופם בריא וחזק, ויוכלו לעמוד על רגליהם לפני המלך, ולהמנע זמן רב מלישון וכדומה, **וּלְלַמְּדָם סֵפֶר וּלְשׁוֹן כַּשְׂדִּים** - וכן שתהיה להם הכנה נפשית ללמוד את שפת הכשדים, הן בקריאתה מתוך הכתב, והן לדבר בלשונה, ו'לשון כשדים' לא היתה שפתם של המון העם, אלא לשון החכמים המדברים בדברי חכמה ומליצה, וזו לשון קשה יותר ללימוד.

(ה) כיון שרצה המלך שיגדלו הילדים באופן הטוב ביותר, **וַיְמַן לָהֶם הַמֶּלֶךְ** - דאג המלך להזמין להם את מאכליהם

דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ מִפַּת־בַּג הַמֶּלֶךְ וּמִיֵּין מִשְׁתָּיו וּלְגַדְּלָם שָׁנִים שָׁלוֹשׁ
וּמִקְצָתָם יַעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ו וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי יְהוּדָה דָּנִיֵּאל
חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה׃ ז וַיָּשֶׂם לָהֶם שַׂר הַסָּרִיסִים שֵׁמוֹת וַיָּשֶׂם
לְדָנִיֵּאל בֵּלְטְשַׁאצַּר וְלַחֲנַנְיָה שַׁדְרַךְ וּלְמִישָׁאֵל מֵישַׁךְ וְלַעֲזַרְיָה
עֲבֵד נְגוֹ׃ ח וַיָּשֶׂם דָּנִיֵּאל עַל־לִבּוֹ אֲשֶׁר לֹא־יִתְגָּאַל בְּפַת־בַּג
הַמֶּלֶךְ וּבְיֵין מִשְׁתָּיו וַיְבַקֵּשׁ מִשַּׂר הַסָּרִיסִים אֲשֶׁר לֹא יִתְגָּאָל׃

רש"י

מפת בג. הוא שם מאכל המלך גל' כסדיס ויש פותרים פת בג לחם ומין נראה כן שהרי כתיב ויהי המלצר נושא את פת בגם ונותן להם זרעונים ומין זרעונים מליפי לחם מלח מליפי מבשיל:

(ז) בלטשאצר. על שם עבודת כוכבים של בבל שקרויה בל שנאמר בלטשאצר כשם אלהי, בלטשאצר שם ל' תכמה בל' מרמי:

(ח) יתגאל. ל' ללוך:

ביאור על פי המלבי"ם

בעצמו, **דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ** - בכל יום לפי עניינו, כי יש מאכלים המתאימים לחורף ויש מאכלים המתאימים לקיץ, **מִפַּת בַּג הַמֶּלֶךְ** - מהמאכלים העולים על שולחן המלך בעצמו [׳בג׳ הוא מאכל], **וּמִיֵּין מִשְׁתָּיו** - ומהיין שהיה שותה בעצמו, כיון שהמאכלים והמשקאות המשובחים והעדינים מרחיבים את הדעת, **וּלְגַדְּלָם שָׁנִים שָׁלוֹשׁ**, שזהו זמן ארוך דיו כדי לחנכם וללמדם את כל הנצרך, **וּמִקְצָתָם**, אותם שיצליחו בלימודיהם, **יַעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ**.

(ו) **וַיְהִי בָהֶם** [-מבין המון הילדים שלקח], **מִבְּנֵי יְהוּדָה** - מזרע היחס של בית דוד, ארבעה ילדים אלו, **דָּנִיֵּאל, חֲנַנְיָה, מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה**.

(ז) כיון שהיתה דרכם לשנות את שמותיהם של העומדים לשרת את המלך, **וַיָּשֶׂם לָהֶם שַׂר הַסָּרִיסִים שֵׁמוֹת, וַיָּשֶׂם לְדָנִיֵּאל** את השם **בֵּלְטְשַׁאצַּר**, שזה היה שמו של אלהיו, כיון שראה בדניאל מיד שיש בו מעלה גדולה ורוח אלוקית, ונבוכדנצר בעצמו ציוה לקרוא את שמו כשם אלהיו [כמבואר להלן פרק ה׳ פי״ב], **וְלַחֲנַנְיָה** קרא בשם **שַׁדְרַךְ, וּלְמִישָׁאֵל** בשם **מֵישַׁךְ, וְלַעֲזַרְיָה** קרא **עֲבֵד נְגוֹ**.

(ח) כיון שראה דניאל שהמלך מכנה אותו בשם אלוהיו, חשב שירצה להעבירו על דתו, ולתת לו מאכלים ומשקאות של עבודה זרה, ולכן **וַיָּשֶׂם דָּנִיֵּאל עַל לִבּוֹ אֲשֶׁר לֹא יִתְגָּאַל בְּפַת בַּג הַמֶּלֶךְ וּבְיֵין מִשְׁתָּיו**, והחליט בדעתו למסור נפשו על הדבר [כפי הדין, שאם מבקשים להעביר יהודי על דתו, אפילו אם עושים כן בעבירות שבדרך כלל אין דינם ׳יהרג ואל יעבור׳, עליו למסור נפשו על כך], **וַיְבַקֵּשׁ מִשַּׂר הַסָּרִיסִים אֲשֶׁר לֹא יִתְגָּאָל**, ולא ביקש אמתלאות אחרות לכך, אלא אמר בפירוש לשר הסריסים שהדבר אסור לו מצד דתו, ואף שהיה על ידי כן בסכנה

ט וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים אֶת־דָּנִיֵּאל לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לִפְנֵי שַׂר הַסָּרִיסִים:
י וַיֹּאמֶר שַׂר הַסָּרִיסִים לְדָנִיֵּאל יָרֵא אֲנִי אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר
מִנָּה אֶת־מַאֲכַלְכֶם וְאֶת־מִשְׁתֵּיכֶם אֲשֶׁר לָמָּה יִרְאֶה אֶת־פְּנֵיכֶם
זְעֲפִים מִן־הַיְלָדִים אֲשֶׁר כְּגִילְכֶם וְחַיַּבְתֶּם אֶת־רֹאשִׁי לַמֶּלֶךְ:
יא וַיֹּאמֶר דָּנִיֵּאל אֶל־הַמֶּלְצַר אֲשֶׁר מִנָּה שַׂר הַסָּרִיסִים עַל־
דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה: יב נַסֹּ־נָא אֶת־עֲבָדֶיךָ יָמִים עֲשָׂרָה

רש"י

(ט) **שר הסריסים.** שהיה שר על משרתי המלך: **ראשי למלך.** תגרמו לי להתחייב להמית נפשי: (י) **אשר מנה.** שר הזמין ושיפק: **כגילכם.** דומה למכם ולשון משנה הוא בן גילו: **וחיבתם את** שקורין מיאסטרי"ג אל"ה: (יב) **נס.** לשון נסיון:

ביאור על פי המלבי"ם

גדולה, שביזה את שולחן המלך ומאכליו באומרו שהם מגואלים בעיניו, גמר בדעתו למסור נפשו על הדבר [ולכן רק דניאל אמר את הדברים בלשון זו, כיון שחשב שהמלך רוצה לעשותו לעבודה זרה. אבל חנניה מישאל ועזריה לא אמרו כן בפירוש].

(ט) **וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים אֶת דָּנִיֵּאל לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לִפְנֵי שַׂר הַסָּרִיסִים,** ולא רק שלא העניש על דבריו, אלא ריחם עליו, ודיבר עמו דברים רכים.

(י) **וַיֹּאמֶר שַׂר הַסָּרִיסִים לְדָנִיֵּאל, יָרֵא אֲנִי אֶת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ, אֲשֶׁר** הוא זה **שִׂמְנָה** [-הזמין] **אֶת מַאֲכַלְכֶם וְאֶת מִשְׁתֵּיכֶם,** ואם לא תאכלו ממאכלים אלו הרי זה בזיון למלך, וייחשב הדבר כמרידה במלכות, ואם לא אגלה את הדבר למלך, או אם אתן לכם מאכלים כשרים משולחן המלך, כמו זרעונים, שלא יהיה בכך מרידה במלכות, כי תאכלו ממאכלי המלך, מתיירא אנוכי מדבר אחר, **אֲשֶׁר לָמָּה יִרְאֶה אֶת פְּנֵיכֶם** כפני אנשים **זֹעֲפִים** - רעים, מחמת חולשה, וישים ליבו לכך כיון שישווה אתכם לילדים האחרים, ויראה שפניכם רעות **מִן** פני **הַיְלָדִים** האחרים **אֲשֶׁר כְּגִילְכֶם, וְחַיַּבְתֶּם אֶת רֹאשִׁי לַמֶּלֶךְ.**

(יא) אחרי שראה דניאל שמצא חן וחסד בעיני שר הסריסים, ידע שאף שהוא עצמו לא יתן להם מאכלים אחרים, מכל מקום יעלים את עיניו ממעשי המלצר הממונה על מאכליהם, כיון שגם אם יגלו את מעשי המלצר לא ייענש השר מחמתו, **וַיֹּאמֶר דָּנִיֵּאל אֶל הַמֶּלְצַר, אֲשֶׁר מִנָּה שַׂר הַסָּרִיסִים עַל דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה,** ולא אמר לו כפי שאמר לשר הסריסים שאינו רוצה להתגאל במאכלי המלך.

(יב) אלא הציע בפניו את הדברים כאילו המאכלים הדשנים והמשובחים של המלך אינם טובים עבורם, וזקוקים הם למאכלים פשוטים יותר, ולכן אמר לו, **נַס** [-נַסֵּה] **נָא אֶת עֲבָדֶיךָ יָמִים עֲשָׂרָה,** שזהו

וְיִתְּנוּ־לָנוּ מִן־הַזֵּרֹעִים וְנֹאכְלָה וּמַיִם וְנִשְׁתֶּה׃ יג וְיֵרָאוּ לְפָנֶיךָ מַרְאֵינוּ
וּמַרְאֵה הַיְלָדִים הָאֹכְלִים אֶת פַּת־בַּג הַמֶּלֶךְ וְכַאֲשֶׁר תִּרְאֶה עֲשֵׂה
עִם־עֲבָדֶיךָ׃ יד וַיִּשְׁמַע לָהֶם לַדָּבָר הַזֶּה וַיְנַסֵּם יָמִים עֲשָׂרָה׃ טו וּמִקְצָת
יָמִים עֲשָׂרָה נִרְאָה מַרְאֵיהֶם טוֹב וּבְרִיאֵי בָשָׂר מִן־כָּל־הַיְלָדִים
הָאֹכְלִים אֶת פַּת־בַּג הַמֶּלֶךְ׃ טז וַיְהִי הַמֶּלְצַר נֹשֵׂא אֶת־פַּת־בָּגָם וְיֵין
מִשְׁתֵּיהֶם וְנֹתֵן לָהֶם זֵרְעֹנִים׃ יז וְהַיְלָדִים הָאֵלֶּה אַרְבַּעְתָּם נָתַן לָהֶם
הָאֱלֹהִים מַדָּע וְהַשְׂכֵּל בְּכָל־סֵפֶר וְחָכְמָה וְדָנִיֵּאל הֵבִין בְּכָל־חָזוֹן

רש"י

מן הזרועים. מין קטניות נמצא פת בג: **(יג) וכאשר תראה.** לפי מה שתלמד עשה: **(טז) נושא את פת בגם.** נוטלו לעצמו:

ביאור על פי המלבי"ם

הזמן שהמאכלים שאוכל האדם משפיעים על מראהו, **וְיִתְּנוּ לָנוּ** בימים אלו **מִן הַזֵּרֹעִים, וְנֹאכְלָה. וּמַיִם** יתנו לנו במקום היין, **וְנִשְׁתֶּה.**

(יג) ולאחר אותם עשרה ימים, **וְיֵרָאוּ לְפָנֶיךָ מַרְאֵינוּ, וּמַרְאֵה הַיְלָדִים** האחרים **הָאֹכְלִים אֶת פַּת בַּג הַמֶּלֶךְ, וְכַאֲשֶׁר תִּרְאֶה עֲשֵׂה עִם עֲבָדֶיךָ.**

(יד) וַיִּשְׁמַע לָהֶם המלצר **לַדָּבָר הַזֶּה,** כי הוא לא חשב שיש למלך ענין בכך שיאכלו דוקא מאכלים אלו, אלא שרצון המלך רק שיהיו בריאים וחזקים, וכיון שבין כך לא יראה אותם המלך עד סיום השנים שהם מתלמדים בהם, לא חשש לנסות את הדבר לימים ספורים, **וַיְנַסֵּם יָמִים עֲשָׂרָה.**

(טו) וּמִקְצָת [-ובסוף] אותם **יָמִים עֲשָׂרָה, נִרְאָה מַרְאֵיהֶם טוֹב, וּבְרִיאֵי בָשָׂר, יותר מִן כָּל הַיְלָדִים הָאֹכְלִים אֶת פַּת בַּג הַמֶּלֶךְ,** ואף שבדרך הטבע אין הזרעונים מבריאים את הגוף כל כך כמו בשר ויין, היה הדבר בדרך נס, שיהיה מראיהם טוב יותר משאר הילדים.

(טז) וכיון שראה זאת המלצר המשיך לנהוג איתם כן, ובפרט שהיה לו ריוח מהדבר, **וַיְהִי הַמֶּלְצַר נֹשֵׂא** לעצמו **אֶת פַּת בָּגָם וְיֵין מִשְׁתֵּיהֶם, וְנֹתֵן לָהֶם** לאכול **זֵרְעֹנִים.**

(יז) וְהַיְלָדִים הָאֵלֶּה, אַרְבַּעְתָּם, חנניה, מישאל, עזריה ודניאל, שמנעו עצמם מלאכול מאכלות אסורות, **נָתַן לָהֶם הָאֱלֹהִים מַדָּע וְהַשְׂכֵּל, בְּכָל סֵפֶר וְחָכְמָה, וְדָנִיֵּאל** שעלה עליהם בכך שמסר את נפשו על הדבר, וכפי שהתבאר לעיל שהיה בסכנה גדולה כשאמר לשר הסריסים שאינו רוצה להתגאל במאכלי המלך, זכה לדרגה נוספת, **וְהֵבִין בְּכָל חָזוֹן,**

וַחֲלֹמוֹת: יח וּלְמִקְצָת הַיָּמִים אֲשֶׁר־אָמַר הַמֶּלֶךְ לַהֲבִיאָם וַיְבִיאֵם שַׂר הַסָּרִיסִים לִפְנֵי נְבֻכַדְנֶצַּר: יט וַיְדַבֵּר אִתָּם הַמֶּלֶךְ וְלֹא נִמְצָא מִכֻּלָּם כִּדְנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: כ וְכֹל דְּבַר חָכְמַת בִּינָה אֲשֶׁר־בִּקֵּשׁ מֵהֶם הַמֶּלֶךְ וַיִּמְצָאֵם עֲשֶׂר יָדוֹת עַל כָּל־הַחַרְטֻמִּים הָאַשָּׁפִים אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּתּוֹ: כא וַיְהִי דָּנִיֵּאל עַד־שְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ הַמֶּלֶךְ:

ב

א וּבִשְׁנַת שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת נְבֻכַדְנֶצַּר חָלַם נְבֻכַדְנֶצַּר חֲלֹמוֹת

רש"י

(יח) **אשר אמר המלך להביאם.** שיגמו לפניו: (כ) **החרטומי'.** שמושלי בטיומי מתיס בעלמות מתיס כמה למת למר שמיק עלמות שמיק טמיע: **האשפים.** שלו שדומקים בגזל כך מפורש בתגומתא: (כא) **ויהי דניא'.** בגדולה בבבל עד שנת אחת לכורש המלך לדברי האומר הכך זה דניאל ולמה נקרע שמו הכך שמתכוהו מגדולתו לריכין לגו לומר שזהו כורש הרמתון שלפני מחשורוש ולדברי האומר שכל דברי מלכות נתתכין על פיו נאמר כורש זה הוא דריוש השני אמר מחשורוש ושימי דריוש המדי שהשליטו לגוג מריות לץ ירד מגדולתו שנאמר (לקמן ו) ודניאל דנע הלה במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה למדנו שבימי כורש הרמתון היה בגדולה: (א) **ובשנת שתים למלכות**

ביאור על פי המלבי"ם

הבא לעיתים בהקיץ, **וַחֲלֹמוֹת** הבאים בזמן השינה [ולא הבין רק את מקצת הדבר, אלא את 'כל' החזון והחלום].

(יח) **וּלְמִקְצָת הַיָּמִים** - ובקצה וסוף אותם שלש שנים, **אֲשֶׁר אָמַר הַמֶּלֶךְ לַהֲבִיאָם** לפניו, **וַיְבִיאֵם שַׂר הַסָּרִיסִים לִפְנֵי נְבֻכַדְנֶצַּר.**

(יט) **וַיְדַבֵּר אִתָּם הַמֶּלֶךְ** - דיבר עם כל הילדים שנאספו וגדלו בבית המלך, **וְלֹא נִמְצָא מִכֻּלָּם כִּדְנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה, וַיַּעַמְדוּ** תמיד **לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ,** בהיכלו.

(כ) **וְכֹל דְּבַר חָכְמַת בִּינָה אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ מֵהֶם הַמֶּלֶךְ,** כאשר היו עומדים לפניו, והיו משריו ויועציו, **וַיִּמְצָאֵם** עדיפים **עֲשֶׂר יָדוֹת עַל כָּל הַחַרְטֻמִּים** [-חכמי הטבע] **הָאַשָּׁפִים** [-החוזים בכוכבים] **אֲשֶׁר בְּכָל מַלְכוּתּוֹ.**

(כא) **וַיְהִי דָּנִיֵּאל** בהיכל מלך בבל **עַד שְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ הַמֶּלֶךְ,** כי באותו זמן עזב את היכל מלך בבל וקבע את מושבו בשושן.

פרק ב

(א) וּבִשְׁנַת שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת נְבֻכַדְנֶצַּר, כלומר, בשנה השניה למלכותו הגדולה והכללית של נבוכדנצר, לאחר שנלחם בירושלים פעם שניה והחריב את בית המקדש, ולאחר שכבש את כל האומות ומלך על כל העולם, **חָלַם נְבֻכַדְנֶצַּר חֲלֹמוֹת,** כלומר, חלום שהיה מורכב מכמה

א א אָדָם שֵׁת אֱנוֹשׁ: ב קֵינָן מַהֲלַלְאֵל יָרֶד: ג חֲנוֹךְ מְתוּשֶׁלַח לָמֶךְ:

רש"י

(א) אדם שת אנוש. עזרא כתב ספר היחס הזה על ידי חגי זכריה ומלאכי בתוך י"ח שנה שמשותו זמן שבא לירושלים זרובבל ויהושע הכהן בימי כורש הרשעון עד שבא כורש בן מסתר והכל משום יחס דוד המלך, והלוים למשוערים ולמשוררים למשוררים היחס העמידן דוד על מעמדם והכהנים למשמרותם, לפיכך יחסם מחדש ועד אברהם ולפי שהוצרך ליחס את אברהם הזכיר גם שאר העכו"ם בני בניו ובני בניו ומשום בניו צריך ליחס שאר עכו"ם בני כנען להודיע היחך ירש אברהם את ארצם ומאחר שהוצרך להזכיר וליחס תולדות כנען הזכיר על גבם (תולדות) שאר עכו"ז ומזכירם מעט מעט ומשליכם עד שהגיע לעיקר כדמפרש בברייתא רבה משל לאדם שהיה עובר ממקום למקום ונפלה לו מרגליות ועמד האדם וכבר בכברה העפר עד שמצא מרגליות כך אמר הקב"ה מה לי ליחס שם ומרפכשד וכו' ותרח חלה למנוח לאברהם ומצאת את לבבו נאמן (לפניך) ומפני כבודו של יצחק יחס בני עשו ויעקב ויעמעמל ובני קטורה ומשליכן מעט מעט ומניחן ובני שעיר החורי מזכיר על כי בני עשו ירשום וגם ליחס תמנע שנעשית פילגש לבני אברהם להודיע שבמו של אברהם שהיתה בנות נסיכים ומלופים ורצתה להיות פילגש לזרע אברהם לכתיב ותמנע (בראשית ל"ו) וכתיב ותמנע היתה פילגש (שם) חלה לפי שאמרה אם אינה כדאי להשפח לו לאשה תהיה לו פילגש ועוד לכן יחס בני שעיר שהם היו חלופים ומלכים והר שעיר של שעיר היה ובשהגיע יצחק נתנה הקב"ה לעשו לכתיב ובני עשו יירשום ויעשו מחתם (דברי ג') ולהודיע קיום דברי הקב"ה שאמר ליצחק להרבות זרעו ולהשליטו בכל ובשביל כבודו של יצחק כתב כמו כן חלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום וגומר (לקמן מ'): **אדם שת אנוש.** פתרונו כמו בני אדם שת ובני שת אנוש ולפי שאינו עיקר היחס מקוצרן ומה שלא הזכיר קין והבל לפי שלא העמידו תולדות אבל משת יצאו תולדות נח ואברהם עד דוד:

ביאור על פי המלבי"ם

ספר דברי הימים נכתב על ידי עזרא הסופר, ותכלית הספר היא לייחס את דוד המלך, ואת משמרות הכהונה והלויים שהעמיד דוד המלך לשרת בבית המקדש. ספר דברי הימים פותח באדם הראשון והדורות הבאים, ומזכיר רק את אותם בני אדם שהיו בעצמם אנשי סגולה וצדיקים, או את אותם שמבניהם היו אנשי סגולה ומזכירם מחמת הדורות הבאים שיצאו מהם, עד שמגיע לעיקר שהם האבות, אברהם יצחק ויעקב, וממשיך מהם עד מלכות בית דוד.

פרק א

(א) אָדָם, שֵׁת, אֱנוֹשׁ, ושלשת אלו היו אנשי סגולה בעצמם, ולכן נמנו בפסוק בפני עצמם.

(ב) קֵינָן, מַהֲלַלְאֵל, יָרֶד, והם לא היו אנשי סגולה בעצמם, והם מוזכרים כאן כיון שהם היו הכנה לבניהם, המנויים בפסוק הבא, שהם היו אנשי סגולה.

(ג) חֲנוֹךְ, מְתוּשֶׁלַח, לָמֶךְ, שהיו צדיקים בעצמם, ואנשי סגולה.

ד נֹחַ שֵׁם חָם וָיֶפֶת: ה בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבַל וּמֶשֶׁךְ
וְתִירָס: ו וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְדִיפַת וְתוֹגַרְמָה: ז וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה
וְתַרְשִׁישָׁה כִּתִּים וְרוֹדָנִים: ח בְּנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם פּוּט וּכְנָעַן: ט וּבְנֵי
כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּא וְרַעְמָא וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָא שְׁבָא וּדְדָן:

רש"י

(ד) **נח שם חם.** והיה לו לכתוב בני שם מיד למנוע מרגלית מבריסם וכו' עד דוד ומשלים הטפל ומקצר היתם שלו ותופס העיקר וכן דרך כל היתם הזה דדברי הימים וכן בסמוך בני מבריסם יצחק ויעמעאל מלה מולדותם בכור ישמעאל נביות וכו' ויולד מבריסם את יצחק בני יצחק עשו וישראל בני עשו מליפז שמזכיר תחלה ליתם הטפל ומת"כ העיקר: (ו) **אשכנז ודיפת.** (בראשית י) ובחומש כתיב (בראשית יז) וריפת שמתחלה היו רפין ולא היו מתגברים על ישראל ולסוף נתמלאו דופי וריעוע: (ז) **ובני יון אלישה.** ומה שלא הזכיר מגוג ומדי לפי שלא הזכיר אלא היתם שהם מבני מגוג ובני מדי לא הזכיר לפי שלא יצאו מהם רשעי עובדי כוכבים אלא כל עובדי כוכבים נקראו על שם כתים ודודנים: **ורודנים.** ולהלן (שם) הוא אומר ודודנים כשישראל חוטאים הם באים ורודים בהם וכשיד ישראל תקיפה הם אומרים בני דודינו אתם בתחילה היו נראין כאוהבים בשעת הנאתן לבסוף רודים בהם:

ביאור על פי המלבי"ם

(ד) נֹחַ, שהוא היה אבי כל בני העולם, לאחר המבול, ובניו היו **שֵׁם חָם וָיֶפֶת,** שמהם יצאו שבעים האומות, ובשלשת הבנים של נח היו מונחים הכוחות של כל סוגי העמים, כי יש ביניהם אנשים רוחניים לגמרי, שהם עיקר תכלית בריאת העולם, וזה כמו ה'פרי' שבאילן, שהוא העיקר. ויש אנשים בהמיים לגמרי, שהם כמו הקליפות שבאילן. ויש אנשים ממוצעים, העוסקים בישוב העולם, ומשלימים את שכלם ומידותיהם, והם כמו העלים שבפירות, השומרים על הפרי. וכך היו בני נח, שם היה בעצמו אדם רוחני, וממנו יצאו ישראל, שהם העם הנבחר והקדוש. ויפת היה הממוצע, העוסק בישוב העולם ומשלים מידותיו ושכלו, וממנו יצאו אומות כיוצא בו. וחם היה בעצמו אדם שפל, וממנו יצאו אומות העבדים.

(ה) קודם שיאריך הכתוב בתולדותיו של שם, שהוא החשוב ביותר, שממנו יצאו ישראל, מבאר בקצרה את צאצאיהם של חם ויפת, ופותח ביפת שהיה גדול מחם, בשנים ובחשיבות: **בְּנֵי יֶפֶת, גֹּמֶר, וּמָגוֹג, וּמָדַי, וְיָוָן, וְתֻבָל, וּמֶשֶׁךְ, וְתִירָס.**

(ו) וּבְנֵי גֹּמֶר, אַשְׁכְּנַז וְדִיפַת [בספר בראשית הם מכונים 'ריפת', וכן יש שינויים נוספים בשמות האומות, כיון שעזרא הסופר כינה אותם באותן שמות שהיו נקראים באותם ימים], **וְתוֹגַרְמָה,** ואף שהיו לגומר עוד בנים, לא מנה אלא את ראשי האומות החשובות, שאליהם התייחסו גם שאר האומות.

(ז) וּבְנֵי יָוָן, אֱלִישָׁה, וְתַרְשִׁישָׁה, כִּתִּים וְרוֹדָנִים.

(ח) בְּנֵי חָם, כּוּשׁ, וּמִצְרַיִם, פּוּט וּכְנָעַן.

(ט) וּבְנֵי כוּשׁ, סְבָא, וַחֲוִילָה, וְסַבְתָּא, וְרַעְמָא, וְסַבְתְּכָא. וּבְנֵי רַעְמָא, שְׁבָא וּדְדָן.

י וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹוד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּור בָּאָרֶץ: יא וּמִצְרַיִם יָלַד
אֶת־כתיב לודיים לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים: יב וְאֶת־
פַּתְרֻסִּים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים:
יג וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידֹון בְּכֹרֹו וְאֶת־חֵת: יד וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי
וְאֶת הַגִּרְגָּשִׁי: טו וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הַעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי: טז וְאֶת־הָאַרְוָדִי
וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי: יז בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד
וַאֲרָם וְעוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמָשֶׁךְ: יח וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שֶׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד
אֶת־עֵבֶר: יט וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה

רש"י

(י) **הוא החל להיות גבור בארץ.** הוא החל לעשות מלחמות וגבורות בארץ: (יא) **ומצרים ילד את לודים.** בב"ר פ"ל פנה בר כהנא כל מויגיגא של מצרים מינה חלף בים פ"ר יהושע בן קרחה בד"ה לודים לודיים כתיב בתיב יודין לומר לך לודיים לודי יס עמים ענמי יס להבים להבי יס נפתוחים נפתוחי יס: (יב) **פתרוסים.** פתרוסי יס כסלוחים כסלוחי יס פלשתים פלשתי יס כפתורים כפתורי יס לפיכך כתוב בתיב יודי"ן לדרוש וכן כולם: (יג) **וכנען ילד וגו'.** י"ל הס וכנען עמהם הרי י"ג והיינו דכתיב יג גבולות עמיס למספר בני ישראל (דברים ל"ג) כלומר גבולות עמיס העתיד כנגד שבטי ישראל שגם הם י"ג כנגד שבטי ישראל הליג גבולות עמיס דוגמת משה הצנע לבדנה (רמזים כ"ף): (יט) **כי בימיו נפלגה הארץ.** נתחלקו ונתמעטו ימיהם של בריות שמתחלה היו בני

ביאור על פי המלבי"ם

(י) **וְכוּשׁ יָלַד אֶת נִמְרוֹד, הוּא** [-נמרוד] **הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבּוֹר בָּאָרֶץ,** שהיה עושה גבורות ומלחמות, ומושל ממשלה גדולה, דבר שלא היה לפניו.

(יא) **וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת לוּדִים, וְאֶת עֲנָמִים, וְאֶת לְהָבִים, וְאֶת נַפְתֻּחִים.**

(יב) **וְאֶת פַּתְרֻסִים, וְאֶת כַּסְלֻחִים, אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם** [-מכסלוחים] **פְּלִשְׁתִּים, וְאֶת כַּפְתֹּרִים.**

(יג) **וּכְנַעַן יָלַד אֶת צִידוֹן בְּכֹרוֹ, וְאֶת חֵת.**

(יד) **וְאֶת הַיְבוּסִי, וְאֶת הָאֱמֹרִי, וְאֶת הַגִּרְגָּשִׁי.**

(טו) **וְאֶת הַחִוִּי, וְאֶת הַעַרְקִי, וְאֶת הַסִּינִי.**

(טז) **וְאֶת הָאַרְוָדִי, וְאֶת הַצְּמָרִי, וְאֶת הַחֲמָתִי.**

(יז) **בְּנֵי שֵׁם, עֵילָם, וְאַשּׁוּר, וְאַרְפַּכְשַׁד, וְלוּד, וַאֲרָם. וְעוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמָשֶׁךְ,** ארבעת אלה היו בניו של ארם.

(יח) **וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת שָׁלַח, וְשָׁלַח יָלַד אֶת עֵבֶר.**

(יט) **וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים, שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג, כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ** לשבעים לשונות [והוא מכונה 'פלג' כי בתחילה דיברו כולם בלשון עבר, שהרי אברהם שיצא ממנו דיבר בלשון עבר, וכל שאר

הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן: כ וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־
חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח: כא וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה: כב וְאֶת־
עֵיבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא: כג וְאֶת־אוֹפִיר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב
כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן: כד שֵׁם | אַרְפַּכְשַׁד שָׁלַח: כה עֵבֶר פֶּלֶג רְעוּ: כו שְׂרוּג
נָחוֹר תָּרַח: כז אַבְרָם הוּא אַבְרָהָם: כח בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל:
כט אֵלֶּה תֹּלְדוֹתָם בְּכוֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם:
ל מִשְׁמָע וְדוּמָה מַשָּׂא חֲדַד וְתֵימָא: לא יְטוּר נָפִישׁ וָקֶדְמָה אֵלֶּה הֵם

רש"י

מדס מיים ט' מאות שנה ויותר ונאנו ימי מרפכשד ושלך לד' מאות שנה ויותר ומן פלג ואילך נאנו למאתים מאומן ד' מאות: **(כג) כל אלה בני יקטן.** שהיו מקטין עסקיו, נעיג גדול היה עבר מכל שמות מחריס לו נתנו לילדם כי לו ע"פ נעיג נתן להם שמות: **(כד) שם ארפכשד שלח.** למעלה מנה בניו של שם ועתה התחיל שוב פעם מחדש מפני כבודו של מדרש משל למדס שנפלה לו מרגלית כו' כדלעיל: **(כז) אברם הוא אברהם.** עכשיו יחס משם עד מדרש ומי הוא זה מדרש

ביאור על פי המלבי"ם

האנשים הופלגו ממנו ללשונות שונים],
וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן.

**(כ) וְיָקְטָן יָלַד אֶת אַלְמוֹדָד, וְאֶת שָׁלֶף,
וְאֶת חֲצַרְמָוֶת, וְאֶת יָרַח.**

(כא) וְאֶת הֲדוֹרָם, וְאֶת אוּזָל, וְאֶת דִּקְלָה.

(כב) וְאֶת עֵיבָל, וְאֶת אֲבִימָאֵל, וְאֶת שְׁבָא.

**(כג) וְאֶת אוֹפִיר, וְאֶת חֲוִילָה, וְאֶת יוֹבָב,
כָּל אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן** [כלומר, מה שנאמר בתחילה 'ויקטן ילד' אין הכוונה שהיו אלו בני בניו או שאר יוצאי חלציו, אלא כל אלו היו בניו ממש].

(כד) ממשיך עתה הכתוב ומונה את אנשי הסגולה שהיו מנח ועד אברהם, מהם שהיו אנשי סגולה בעצמם, ומהם שהיו מוכנים לכך שייצאו מהם אנשי סגולה.
שֵׁם, אַרְפַּכְשַׁד, שָׁלַח.

(כה) עֵבֶר, פֶּלֶג, רְעוּ.

(כו) שְׂרוּג, נָחוֹר, תָּרַח.

(כז) אַבְרָם, הוּא אַבְרָהָם, שהוסיף לו ה' את האות ה"א בשמו, להורות שיהיה אב המון גויים.

(כח) בְּנֵי אַבְרָהָם, יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל, ואף על פי שישמעאל נולד תחילה, הקדים הכתוב את יצחק לפי שהוא בן שרה הגבירה, ואילו ישמעאל היה בן הגר, שפחתה. ועוד, שישמעאל חזר בתשובה, ובעצמו הקדים את יצחק לפניו.

**(כט) אֵלֶּה תֹּלְדוֹתָם, בְּכוֹר יִשְׁמָעֵאל
נְבָיוֹת, וְקֵדָר, וְאַדְבְּאֵל, וּמִבְשָׂם.**

(ל) מִשְׁמָע, וְדוּמָה, מַשָּׂא, חֲדַד, וְתֵימָא.

**(לא) יְטוּר, נָפִישׁ, וָקֶדְמָה, אֵלֶּה הֵם בְּנֵי
יִשְׁמָעֵאל.**

בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל: לב וּבְנֵי קְטוּרָה פִּילֶגֶשׁ אַבְרָהָם יָלְדָה אֶת־זִמְרָן וְיָקְשָׁן
וּמְדָן וּמִדְיָן וְיִשְׁבָּק וְשׁוּחַ וּבְנֵי יָקְשָׁן שְׁבָא וּדְדָן: לג וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה
וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה: לד וַיּוֹלֶד אַבְרָהָם
אֶת־יִצְחָק בְּנֵי יִצְחָק עֵשָׂו וְיִשְׂרָאֵל: לה בְּנֵי עֵשָׂו אֱלִיפַז רְעוּאֵל וְיעוּשׁ
וְיַעְלָם וְקֹרַח: לו בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן וְאוֹמָר צְפִי וְגַעְתָּם קְנַז וְתִמְנָע
וַעֲמָלֵק: לז בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת זֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה: לח וּבְנֵי שֵׂעִיר לוֹטָן
וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה וְדִישׁוֹן וְאֶצֶר וְדִישָׁן: לט וּבְנֵי לוֹטָן חֹרִי וְהוֹמָם
וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע: מ בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְיָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפִי וְאוֹנָם
וּבְנֵי צִבְעוֹן אַיָּה וַעֲנָה: מא בְּנֵי עֲנָה דִּישׁוֹן וּבְנֵי דִישׁוֹן חַמְרָן וְאֶשְׁבָּן
וְיִתְרָן וּכְרָן: מב בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן יַעֲקָן בְּנֵי דִישׁוֹן עוּץ וַאֲרָן:

רש"י

ענקרע מנרהס: (לב) קטורה פילגש אברהם. כל גמי שיכול לספר בהס, הוץ מספר משום כבודו של יצחק שכולס היו בני פלגש אבל הוץ היה עיקר ומדון הבית: (לג) ובני מדין עיפה ועפר וגו'. ס' רמשי עכומ"ז על כן העמידו ממשה מלכים לכל חומה מלכה דכתיב את חור ואת רקס ואת נור ואת חור וגו' ממש מלכי מדין (מדבר ל"ח): כל אלה בני קטורה. בשביל כבודו של מנרהס: (לד) בני יצחק עשו וישראל. מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולץ יעקב: (לה) בני עשו אליפז. כדי לקלר ולהשליכו והזכירו לכבוד יצחק: (מא) חמרן ואשבן. ובחומש (בראשית ל"ו) כתיב ממדן בתחלה

ביאור על פי המלבי"ם

(לב) וּבְנֵי קְטוּרָה פִּילֶגֶשׁ אַבְרָהָם, יָלְדָה אֶת זִמְרָן, וְיָקְשָׁן, וּמְדָן, וּמִדְיָן, וְיִשְׁבָּק, וְשׁוּחַ. וּבְנֵי יָקְשָׁן, שְׁבָא וּדְדָן.

(לג) וּבְנֵי מִדְיָן, עֵיפָה, וָעֵפֶר, וַחֲנוֹךְ, וַאֲבִידָע, וְאֶלְדָּעָה, כָּל אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה.

(לד) וַיּוֹלֶד אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק, בְּנֵי יִצְחָק עֵשָׂו וְיִשְׂרָאֵל.

(לה) בְּנֵי עֵשָׂו, אֱלִיפַז, רְעוּאֵל, וְיעוּשׁ, וְיַעְלָם, וְקֹרַח.

(לו) בְּנֵי אֱלִיפָז, תֵּימָן, וְאוֹמָר, צְפִי, וְגַעְתָּם, קְנַז, וְתִמְנָע, וַעֲמָלֵק.

(לז) בְּנֵי רְעוּאֵל, נַחַת, זֶרַח, שַׁמָּה, וּמִזָּה.

(לח) וּבְנֵי שֵׂעִיר, לוֹטָן, וְשׁוֹבָל, וְצִבְעוֹן, וַעֲנָה, וְדִישׁוֹן, וְאֶצֶר, וְדִישָׁן.

(לט) וּבְנֵי לוֹטָן, חֹרִי, וְהוֹמָם, וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע.

(מ) בְּנֵי שׁוֹבָל, עַלְיָן, וּמָנַחַת, וְעֵיבָל, שְׁפִי, וְאוֹנָם. וּבְנֵי צִבְעוֹן, אַיָּה וַעֲנָה.

(מא) בְּנֵי עֲנָה, דִּישׁוֹן. וּבְנֵי דִישׁוֹן, חַמְרָן, וְאֶשְׁבָּן, וְיִתְרָן, וּכְרָן.

(מב) בְּנֵי אֵצֶר, בִּלְהָן, וְזַעֲוָן, יַעֲקָן. בְּנֵי דִישׁוֹן, עוּץ וַאֲרָן.

מג וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־ מֶלֶךְ לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה: מד וַיָּמָת בֶּלַע וַיִּמְלֹךְ
תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה: מה וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חוּשָׁם
מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי: מו וַיָּמָת חוּשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה
אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית׃ כתיב עיות מז וַיָּמָת הֲדָד
וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה: מח וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו
שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר: מט וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן
בֶּן־עַכְבּוֹר: נ וַיָּמָת בַּעַל חָנָן וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד וְשֵׁם עִירוֹ פָּעִי
וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב: נא וַיָּמָת הֲדָד
וַיִּהְיוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְיָה כתיב עליה אַלּוּף יְתֵת׃

רש"י

היו תמוהים ומחמדין כלדיקים ולבסוף מכוערין כחמור כן דרך החמור בתחילה חמוד ולבסוף נעשה מכוער והסוס מתחלה מכוער ולבסוף יפה: (מג) **ואלה המלכים.** מפרש בב"ר פ"ב מיבו קודם שלש עשר מלך מיסרעל (אבל משמלך מלך ליסרעל) נלב מלך במדוש רבי יוסי בן חנינע אומר בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים זה מעמיד אלופים זה מעמיד נשיאים אמר רבי יהושע בן לוי זה העמיד ג' וזה העמיד ג' ושמעתי וכי לא היה במדוש אלא ג' מלכים

ביאור על פי המלבי"ם

(מג) **וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם, לִפְנֵי מְלָךְ מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, בֶּלַע בֶּן בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה.**

(מד) **וַיָּמָת בֶּלַע, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן זֶרַח מִבָּצְרָה.**

(מה) **וַיָּמָת יוֹבָב, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חוּשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי.**

(מו) **וַיָּמָת חוּשָׁם, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב, וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית.**

(מז) **וַיָּמָת הֲדָד, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה.**

(מח) **וַיָּמָת שַׂמְלָה, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר.**

(מט) **וַיָּמָת שָׁאוּל, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן עַכְבּוֹר.**

(נ) **וַיָּמָת בַּעַל חָנָן, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד, וְשֵׁם עִירוֹ פָּעִי, וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב.**

(נא) **וַיָּמָת הֲדָד,** ואחריו לא היה עוד מלך לבני אדום, אלא שלטו שם אלופים בלבד, כל זמן שהיה לישראל מלך [עד ימי יורם מלך ישראל], **וַיִּהְיוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם, אַלּוּף תִּמְנָע, אַלּוּף עַלְוָה, אַלּוּף יְתֵת.**

א א אִישׁ הָיָה בְּאֶרֶץ־עוּץ אִיּוֹב שְׁמוֹ וְהָיָה | הָאִישׁ הַהוּא
תָּם וְיָשָׁר וִירֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע: ב וַיִּוָּלְדוּ לוֹ שִׁבְעָה בָנִים
וְשָׁלוֹשׁ בָּנוֹת: ג וַיְהִי מִקְנֵהוּ שִׁבְעַת אַלְפֵי־צֹאן וּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי גְמַלִּים
וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת צֶמֶד־בָּקָר וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֲתוֹנוֹת וַעֲבֻדָּה רַבָּה מְאֹד

רש"י

(א) **איש היה בארץ עוץ.** פי' בזמן מרס כמה לכתיב את עוץ בכורו מבני נחור (בראשית כב): **והיה האיש.** מע"פ שהוא לשון עתיד כן דרך לשון עברית ולשון מליצתו והווה הימים ההוא גדול מכל בני קדם בני ארץ המזרחי שמרס בזמורתו של עולם הוא שנאמר (במדבר כג) מן מרס ימחני בלק מהררי קדם, דבר אחר עוץ זה מיוב, בוז זה מליהוא בן ברכאל הבוזי והרי הוא שאמר מיוב (לקמן לב) ובוז משפחות ימחני זה הוא ממשפחתי שמחתה דברי והיינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבצ ליזיל בית נרגא, ד"א בזמן עוץ בזמן שהוטלין ממנו עלות רעות על הקב"ה שנא' (בראשית י) מן הארץ ההיא יצא אשור ומה עשה נמרוד שהיו מומרים לה כל הימנו ליטול את העליוני' וליתן לנו את התחתונים שלא נוחו לארץ שנער שמשם שלוחות הרעה שנא' הא (ירמיה ג) ארץ פסילים היא ונעשה מגדל ורחמו מגיע בשמים ונעשה לנו שם (בראשית יא) ואין שם הארץ אלא עבודת כוכבים שנאמר ושם אלהים אחרים לה תזכירו (שמות כג) מה עשה הקב"ה יצא עליהם בדין והעמיד עליהם עדיס שנא' וירד אלהים לראות את העיר ואת המגדל (בראשית יא) וכי צריך ילידה לפני המקום לראות והכתיב עיני ה' משוטטות בכל הארץ (זכריה ד) אלא ללמד הלכה לדורות שאין דנין אלא ע"פ עדי ראייה שנאמר או ראה או ידע (ויקרא ה): **והיה.** פשוטו כמו ויהי ומשמעו לעבר ולהבא: **תם וישר.** אצל מדברים שבין קונו ובינו לה היה לדיק לכך נאמר וירא אלהים וסר מרע: **(ג) שבעת אלפי צאן.** הרוב מנה תחילה:

ביאור על פי המלבי"ם

פרק א

(א) אִישׁ הָיָה בְּאֶרֶץ עוּץ, אִיּוֹב שְׁמוֹ, ומקדים לספר את תכונת האיש ההוא ועניניו, כדי לבאר שלא היתה שום סיבה טבעית לאסונותיו ולייסוריו, **וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא תָּם וְיָשָׁר,** בין בשכלו ומידותיו, ובין בטבע גופו, וכיון שלא היה זולל וסובא ומכלה ממונו על הבלי העולם, ואף מצד טבעו לא היה חולה או חלש, לא היתה סיבה טבעית למחלותיו ופגעיו, **וְיָרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע,** ולכן לא היתה סיבה רוחנית שמחמתה יבואו עליו עונשים ויסורים, כי לא חטא כלל.

(ב) אף שלפעמים יתמוטט האדם מחמת שהוא עירירי בלא בנים ובני בית, שכיון שאין לו עוזר ותומך יבואו אנשים זרים וישחיתו את נחלתו, הרי כאן לא היה שייך הדבר, כי היו לו בנים ובנות, **וַיִּוָּלְדוּ לוֹ שִׁבְעָה בָנִים, וְשָׁלוֹשׁ בָּנוֹת.**

(ג) ואמנם אדם שהוא עני ודל עשוי להתמוטט ולא יהיה מי שיסייע לו, אך כאן לא היה הדבר כן, אלא אדרבה, היה איוב מופלג בעשירות, **וַיְהִי מִקְנֵהוּ שִׁבְעַת אַלְפֵי צֹאן, וּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי גְמַלִּים, וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת צֶמֶד בָּקָר, וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֲתוֹנוֹת, וַעֲבֻדָּה רַבָּה מְאֹד.** ואף שגם אדם עשיר עשוי להתמוטט אם הוא שפל ובזוי בעיני העם, ואז לא יהיה מי שיעזור לו בשעת הצורך, אך גם סיבה זו לא היתה שייכת

וַיְהִי֙ הָאִ֣ישׁ הַה֔וּא גָּד֖וֹל מִכֹּ֣ל־בְּנֵי־קֶֽדֶם׃ ד וְהָלְכ֣וּ בָנָ֗יו וְעָשׂ֤וּ מִשְׁתֶּה֙
בֵּ֣ית אִ֔ישׁ יוֹמ֖וֹ וְשָׁלְח֣וּ וְקָרְא֔וּ לִשְׁלֹ֥שֶׁת אַחְיֹתֵיהֶ֖ם לֶֽאֱכֹ֥ל וְלִשְׁתּ֖וֹת
עִמָּהֶֽם׃ ה וַיְהִ֗י כִּ֤י הִקִּ֙יפוּ֙ יְמֵ֣י הַמִּשְׁתֶּ֔ה וַיִּשְׁלַ֥ח אִיּ֖וֹב וַיְקַדְּשֵׁ֑ם
וְהִשְׁכִּ֤ים בַּבֹּ֙קֶר֙ וְהֶעֱלָ֣ה עֹל֔וֹת מִסְפַּ֖ר כֻּלָּ֑ם כִּ֤י אָמַר֙ אִיּ֔וֹב אוּלַ֥י
חָטְא֖וּ בָּנַ֑י וּבֵרְכ֥וּ אֱלֹהִ֛ים בִּלְבָבָ֖ם כָּ֣כָה יַֽעֲשֶׂ֥ה אִיּ֖וֹב כָּל־הַיָּמִֽים׃

רש"י

גדול מכל בני קדם. מדור הפלגה לכתיב ויהי בנסעם מקדם (בראשית יא) אצל מאבריהם אינו כן שהרי באברהם כתיב בו הגדול שנאמר (יהושע יד) ושם חברון לפיכך קרית ארבע האדם הגדול שענקים הוא, היה לו לכתוב אדם גדול ולמה כתב האדם הגדול אלא כמו שהוא אדם גדול שעמד בעצה נסיונות לפיכך כותבין אותו שני הי"ן ויוד שנאמר בו גדול לא עמד אלא נמחת שנאמר תם ויצר וגו' מכל אותו הדור שלא נתפס על אותו עון (סנ"ה):

(ד) והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו. נצית כל אחד ואחד יומו: ושלחו וקראו. כמו ושולחים וקוראים שהיו עושין כן תמיד: (ה) ויהי כי הקיפו. כאשר כלו ימי המשתה עוהג היה איוב בכל סוף שבעת הימים שחזרו ימי מלילתם היה שולח ומקדשם כלומר מזמנם וקרבם כמו התקדשו למחר (במדבר יא): והשכים בבקר והעלה. מלינתו שהיה משכים ומעלה עולות לכן כתב בלשון עתיד שהיה נוהג לעשות כן תמיד לסוף כל שבעת הימים: מספר כולם. הנגיש והנעות: וברכו. לשון קיווי כלפי מעלה: ככה יעשה איוב. כמו היה עושה

ביאור על פי המלבי"ם

אצל איוב, **וַיְהִי הָאִישׁ הַהוּא גָּדוֹל מִכָּל בְּנֵי קֶדֶם**, והיה מכובד בעיני הכל, ומוכתר בכתר שם טוב.

(ד) לפעמים מתמוטט מצבו של האדם מחמת בניו ובני ביתו שיש ביניהם מריבות וקטטות, וחורשים רעה זה על זה, אך אצל איוב לא היה הדבר כן, אלא אדרבה, היו כל ילדיו חיים יחד באחוה ורעות, **וְהָלְכוּ בָנָיו וְעָשׂוּ מִשְׁתֶּה, בֵּית אִישׁ יוֹמוֹ** - לכל איש מהם היה יום מיוחד בשבוע שבו הוא היה עושה משתה לכל אחיו, ולא היתה ביניהם קנאה ושנאה. וגם עם אחיותיהם היו חיים באחוה, **וְשָׁלְחוּ וְקָרְאוּ** באותם ימים **לִשְׁלֹשֶׁת אַחְיֹתֵיהֶם, לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִמָּהֶם.**

(ה) הגם שהתבאר לעיל שאיוב עצמו היה ירא אלוקים וסר מרע, הרי לפעמים נענש האדם מחמת חטאי בני ביתו, שהיה בידו למחות בהם ולא מיחה, אך אצל איוב לא היה שייך דבר זה, כי השגיח על בני ביתו לקדשם ולטהרם מכל חטא, ולכן, **וַיְהִי כִּי הִקִּיפוּ יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה** - כאשר הסתיימו שבעת הימים שבהם ערכו שבעת בניו משתאות, קודם שיתחילו שבעת הימים הבאים, **וַיִּשְׁלַח אִיּוֹב וַיְקַדְּשֵׁם** - הזמינם שיתכוננו ליום המחרת, **וְהִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר, וְהֶעֱלָה עֹלוֹת מִסְפַּר כֻּלָּם**, והעולה באה לכפר על הרהור הלב, **כִּי אָמַר אִיּוֹב, אוּלַי חָטְאוּ בָנַי** בעת המשתה, **וּבֵרְכוּ אֱלֹהִים בִּלְבָבָם** - שמא עלתה בליבם מחשבת אוון נגד ה' [ו'ברכו' הוא בלשון סגי נהור]. ואת כל זה לא עשה איוב פעם אחת, אלא **כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב כָּל הַיָּמִים.** ונמצא שלא היתה שום

ו וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה וַיָּבֹא גַּם־
הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם: ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן מֵאַיִן תָּבֹא וַיַּעַן הַשָּׂטָן
אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר מִשּׁוֹט בָּאָרֶץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ: ח וַיֹּאמֶר יְהוָה

רש"י

מאר כשכתב בדבר ההוא ותדיר פעמים שכתב בו לשון עבר ופעמים ל' עתיד: (ו) ויהי היום. מותו יום שהיה למשה (שהוא יום מרועה ונוה הקב"ה לשון להניח זכות ומופה על כל הבריות הס"ל משוט בארץ): ויבואו בני האלהים להתיצב על ה'. לריב עמו שמין להתיצב אלא על דין שנאמר (ישעיה ג) נצב לריב ה': ויבא גם השטן בתוכם. לקטרג הבריות: (ז) מאין תבא. דבר הכתוב דרך ארץ שהגדול מדבר תחילה ומרשה הקטן לעצות: משוט בארץ. כמשר מפורש למעלה ונהגדה להשופפין הוא: משוט בארץ ומהתהלך בה. כן דלכי לשוט ולרחות לעיס וטופיס ושטטמי

ביאור על פי המלבי"ם

סיבה לייסורי איוב, לא סיבה טבעית, לא סיבה של עונש משמים, ואף לא סיבה שמחמתה יהיה אדם בעל בחירה שירצה להזיק לו.

(ו) קודם שיתחיל בתיאור היסורים שבאו עליו, מקדים ומגלה את הסיבה האמיתית שמחמתה באו עליו היסורים הגדולים, שנראה לעין כאילו באו עליו שלא בצדק: **וַיְהִי הַיּוֹם, וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל ה'** - כל כוחות הטבע הנמצאים בעולם, המקבלים את כוחם וחיותם מה', התייצבו לפניו, כיון שהוא מהווה ומחזיק את כולם, **וַיָּבוֹא גַם הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם**, כלומר, הגם שהשטן אינו ממונה על כח חיובי, אלא על החסרון וההעדר, על ההשחתה והמוות, ואין לו שורש בהווית העולם וקיומו, מכל מקום כיון שהדברים הגשמיים נוצרים בעולם על ידי שדבר אחד נחסר ונפסד וממנו נוצר דבר חדש, וכמו גרגיר תבואה הנרקב באדמה ולאחר מכן צומחת ממנו תבואה חדשה, לכן מצד זה התייצב גם הוא לפני ה', לקבל השפעה וכח לקיומו [ומכל מקום לא נמנה השטן יחד עם שאר הכוחות המכונים 'בני האלהים', אלא הוזכר בפני עצמו כמי שבא 'גם הוא' להתייצב, כי כוחו והשפעתו הם רק בדרך עקיפה, על ידי ביטול והשחתת דברים, וכתוצאה מכך נוצרים ומתהווים דברים חדשים].

(ז) וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַשָּׂטָן, מֵאַיִן תָּבֹא, כלומר, בשונה משאר הכוחות הפועלים לקיים את העולם, ויונקים את כוחם משרשם העליון והרוחני, הרי החסרון וההעדר אינם שייכים כלל בענינים הרוחניים, אלא רק בארץ הגשמית, וכיון שכוחו ומציאותו הם רק בארץ, שאלו ה' מהיכן בא. **וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת ה', וַיֹּאמַר, מְשׁוֹט בָּאָרֶץ** - בדברים המתרחשים בדרך מקרה [כי השוטטות מורה על מקריות וארעיות], כמו מלחמות שבהם נהרגים אנשים, או מחלות הנגרמות מכך שאין האנשים שומרים על בריאותם כראוי, **וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ** - בדברים הקבועים בארץ [כי ההליכה מורה על קביעות], שהרי כל אדם או בעל חיים אינו נשאר קיים

אֶל־הַשָּׂטָן הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ עַל־עַבְדִּי אִיּוֹב כִּי אֵין כָּמֹהוּ בָּאָרֶץ אִישׁ
תָּם וְיָשָׁר יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע: ט וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמֶר
הֲחִנָּם יָרֵא אִיּוֹב אֱלֹהִים: י הֲלֹא־אַתָּה כתיב את שַׂכְתָּ בַּעֲדוֹ וּבְעַד־בֵּיתוֹ
וּבְעַד כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מִסָּבִיב מַעֲשֵׂה יָדָיו בֵּרַכְתָּ וּמִקְנֵהוּ פָּרַץ בָּאָרֶץ:

רש"י

כנגד המרע ולא מצאתי במדרשם שנא' בו קום התהלך בארץ (בראשית יג) ומדרש רז"ל שטן לשם שמיש מתכוון כדי שלא יהא נשכח לפני מלהיזו זכותו של אברהם: **(ח) השמת לבך על עבדי איוב.** שמדלה לקטרגו: **השמת.** לשון תימה הוא: **תם וישר.** שלם במעשיו: **(ט) החנם ירא איוב.** בתמיה: **(י) הלא.** אתה שכת בעדו. לפי שהוא יודע שאתה רגיל מלוו לעשות לו נסים ופרה ורבה לפיכך עושה לנקות הללו מכל לא ניסית מזותו: **שכת בעדו.** הגנת בעדו כמחילה זו כמו הסר מעוכתו (ישעיה ה) מחילתו וכל בעד החמור בלשון ערבי אינו מלא לשון כנגדו ובפניו כמו וכפר בעדו (ויקרא טז) קנח העון כנגדך ובפניך להיות הכפרה מגן בעדך וכן ה' מגן בעדי (תהלים ג): **פרץ בארץ.** נתחזקו כמו וכן יפרוץ (שמות ו) ומתרגמינן יתקוף זהו פשוטו, ורבותינו ז"ל אמרו בהגדה פרץ גדלו

ביאור על פי המלבי"ם

לעולם, אלא בא קיצו בזמן מסוים, והשטן הוא הממונה על פגעים ומיתות אלו, בין המקריים ובין הקבועים.

(ח) וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַשָּׂטָן, כיון ששלטון השטן על בני האדם בא מכח החלק החומרי של האדם, שהוא הגורם לכל חסרון והעדר, הרי האדם הרוחני ששולט על תאוותיו, ונפשו היא המושלת על כוחות גופו, נשמר בהשגחת ה' מכל פגע וחסרון הבאים מחמת החומריות שבו, ולכן שאלו, **הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ עַל עַבְדִּי אִיּוֹב, כִּי אֵין כָּמֹהוּ בָּאָרֶץ,** מאחר והוא מובדל ומופרש לגמרי מכל עניני החומר, בהיותו **אִישׁ תָּם וְיָשָׁר, יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע,** ואם כן אין לך כל שליטה עליו.

(ט) וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת ה', וַיֹּאמַר, אמנם האדם הרוחני המופרש מעניני העולם הזה, מוגן מפני פגעי הזמן הבאים מצד החומר, אך כל זה הוא בתנאי שהנהגתו הטובה היא מחמת אהבת ה', אך אם עושה כן כדי להנצל מפגעים אחרים בעולם הזה, הרי הוא משול לאדם שיושב בתענית כדי לקבל על כך ממון, שבודאי אינו נחשב בכך לאדם רוחני, אלא אדרבה, תאוות הממון גדולה אצלו עד שהוא מוכן להתענות עבורה, וגם כאן יש להתבונן בסיבה הגורמת לאיוב לנהוג בדרכים אלו, האם מחמת אהבת ה', או מחמת שהוא מקבל מכך תועלת בעולם הזה, ומכח טענה זו אמר השטן לפני ה', **הַחִנָּם יָרֵא אִיּוֹב אֱלֹהִים** - וכי ללא כל תועלת בעולם הזה נוהג איוב ביראת ה'.

(י) הֲלֹא אַתָּה שַׂכְתָּ - סוככת והגנת **בַּעֲדוֹ, וּבְעַד בֵּיתוֹ, וּבְעַד כָּל אֲשֶׁר לוֹ מִסָּבִיב,** שלא יבוא עליהם כל נזק, ואף את **מַעֲשֵׂה יָדָיו בֵּרַכְתָּ, וּמִקְנֵהוּ פָּרַץ בָּאָרֶץ** למעלה מדרך הטבע, ואם כן הוא מקבל מיד את הגמול על הנהגתו הטובה, ואם כן אין כל ראיה שהנהגתו באה מיראת שמים אמיתית ואהבת ה'.

יא וְאוּלָם שְׁלַח־נָא יָדְךָ וְגַע בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ אִם־לֹא עַל־פָּנֶיךָ יְבָרֲכֶךָּ׃
יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הִנֵּה כָל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיָדֶךָ רַק אֵלָיו אַל־
תִּשְׁלַח יָדֶךָ וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵעִם פְּנֵי יְהוָה׃ יג וַיְהִי הַיּוֹם וּבָנָיו
וּבְנֹתָיו אֹכְלִים וְשֹׁתִים יַיִן בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר׃ יד וּמַלְאָךְ
בָּא אֶל־אִיּוֹב וַיֹּאמֶר הַבָּקָר הָיוּ חֹרְשׁוֹת וְהָאֲתֹנוֹת רֹעוֹת עַל־

רש"י

שמזכו מלילה למכול בניה ממיסס הכסוכ: **(יא) ואולם.** לו היית נוגע בכל מסר לו: **אם לא על פניך יברכך.** מיל בתמיה, ומז: **(יב) ויאמר ה' אל השטן הנה כל אשר לו בידך (ד"ע ויהי היום.** לומו היום שלו עולם שהעזיס הורגיס הזמניס: **(יא) ואולם.** לו היית נוגע בכל מסר לו: **אם לא על פניך יברכך.** מיל בתמיה, ומז: **(יב) ויאמר ה' אל השטן הנה כל אשר לו בידך (ד"ע ויהי היום.** לומו היום שמזכו מלילה למכול בניה ממיסס הכסוכ: **בני האלהים.** נמל השמיס הקרוביס לשכינה להיות בני ביתו ועל סס כן נקרלו בניו: **להתיצב על ה'.** סמיבותיו כמו (בראשית מה) לכל הנלבים עליו:

ביאור על פי המלבי"ם

(יא) וכדי לבחון את הדבר, האם איוב עושה את כל מעשיו מחמת אהבת ה', או שעושה כן כדי לקבל גמול, אמר השטן לה', **וְאוּלָם שְׁלַח נָא יָדְךָ, וְגַע בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ** עד שלא ישאר לו כלום [כיון שכל זמן שנשאר לו דבר מה, יתכן שמחמתו הוא עדיין עובד את ה', מחשש שילקח ממנו גם דבר זה], ואז תראה, **אִם לֹא עַל פָּנֶיךָ יְבָרֲכֶךָּ**, כלומר יקלל ויגנה את הנהגתך, בחושבו שמחמת מעשיו הטובים ראוי שיהיו לו עושר ונכסים, וכשיראה שאין הדבר כן יאמר שאינך שופט צדק, ויאמר שהדבר בא לו מחמת רוע ההנהגה, וזו תהיה ראיה שכל עבודתו היתה מחמת תקוות שכר ויראת עונש, ולכן בשעה שיראה שאין לו עוד תקוה, לא זו בלבד שיסור מצדקתו אלא אף יגנה את ההשגחה העליונה, ואילו אם היתה עבודתו מאהבת ה', היה עובד את ה' באותה מידה גם לאחר שניטלו ממנו כל נכסיו. נמצא שכל יסוריו של איוב היו כדי לבחון האם לבבו שלם עם ה', לעובדו מאהבה, ואם יעמוד בצדקתו גם בימי עוניו ויסוריו או לא.

(יב) וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַשָּׂטָן, הִנֵּה כָל אֲשֶׁר לוֹ בְּיָדֶךָ, ובאותה שעה ניתנה לשטן רשות לפגוע רק בבניו ובנכסיו של איוב, **רַק אֵלָיו** - אל גופו של איוב **אַל תִּשְׁלַח יָדֶךָ. וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵעִם פְּנֵי ה'**, כי ההפסד וההעדר לא יבוא מעם ה', באשר ה' הוא יסוד ההויה והקיום, אלא כאשר מסיר ה' פניו והשגחתו ממקום או מדבר מסוים, יכול ההפסד וההעדר לחול באותו מקום, ולכן יצא השטן מעם פני ה', כדי שיוכל לגרום להפסד ונזק בקניניו של איוב.

(יג) וַיְהִי הַיּוֹם, וּבָנָיו וּבְנֹתָיו של איוב **אֹכְלִים וְשֹׁתִים יַיִן בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר**, והיה זה למחרת היום שבו הקריב איוב קרבנות לכפר על כל בניו [ולמחרתו התחילו מחדש את סדר הסעודות, שנפתח בבית הבכור], ולכן לא יתכן שאירע אסון זה בגלל חטאם של בניו.

(יד) וּמַלְאָךְ - ושליח **בָּא אֶל אִיּוֹב, וַיֹּאמַר, הַבָּקָר הָיוּ חֹרְשׁוֹת, וְהָאֲתֹנוֹת רֹעוֹת עַל**

יְדֵיהֶם׃ טו וַתִּפֹּל שְׁבָא וַתִּקָּחֵם וְאֶת־הַנְּעָרִים הִכּוּ לְפִי־חָרֶב וָאֶמָּלְטָה
רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ טז עוֹד | זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר אֵשׁ
אֱלֹהִים נָפְלָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַתִּבְעַר בַּצֹּאן וּבַנְּעָרִים וַתֹּאכְלֵם וָאֶמָּלְטָה
רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ יז עוֹד | זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר כַּשְׂדִּים
שָׂמוּ | שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיִּפְשְׁטוּ עַל־הַגְּמַלִּים וַיִּקָּחוּם וְאֶת־הַנְּעָרִים
הִכּוּ לְפִי־חָרֶב וָאֶמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ יח עַד זֶה מְדַבֵּר

רש"י

(יד) **על ידיהם.** כמו (במדבר ג) ויתן על ידו ופירוש לשון מקוש תלוי על שם שהוא מוכן ומזומן לידו. ודבותיו ז"ל אמרו בהגדה שהטעימם הקב"ה מעין עולם הבא שלאחר תחיית המתעוות היו זורעים עם החריסה ורועות המתעוות מיד מזיז מן התלם: (טו) **ותפול שבא.** נתנפלה ומנתה מלכות שבא עליהם כמו (בראשית כה) על פני כל אחיו נפל: **ואת הנערים.** משתמרין השומרים אותם: **ואמלטה.** אין מליטה תלוי לשון השמטה שנשמט מן הכרה (ונאמר להגיד לך וכיון שהגיד מיד מת כן הוא בס"ח): (טז) **ובנערים.** משתמיט שומרי הצאן מדבר הכתוב: (יז) **ויפשטו על הגמלים.** זה לשון בזוז בז לפי מנהגם כל זמן שהם מהלכים נדבקים יחד והולכים במתרס שלא יפזרו בהם ויברחו את המקנה וכשמגיעים למקום המקנה פושטים במרחב המקנה זה לכאן וזה לכאן לתוך המקנה והמלאכים הללו שלוחי שמן היו וכדי להקניטו ולהתעיתו בשרוחו תמיהה בהפסד מועט ומ"כ

ביאור על פי המלבי"ם

יְדֵיהֶם, כלומר, היה הדבר באמצע היום, שאין דרך השודדים לבוא בזמן כזה.

(טו) **וַתִּפֹּל** עליהם מלכות **שְׁבָא, וַתִּקָּחֵם** - לקחו את הבקר והאתונות, **וְאֶת הַנְּעָרִים הִכּוּ לְפִי חָרֶב**, כיון שניסו להלחם בהם ולמנוע מהם לגזול את הבהמות, **וָאֶמָּלְטָה רַק אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ** מבין הנערים כדי דבר זה.

(טז) **עוֹד** השליח **הַזֶּה מְדַבֵּר** ומספר לאיוב על גזילת בהמותיו והריגת נעריו, **וְזֶה** - שליח נוסף **בָּא, וַיֹּאמַר, אֵשׁ אֱלֹהִים נָפְלָה מִן הַשָּׁמַיִם, וַתִּבְעַר בַּצֹּאן וּבַנְּעָרִים** הרועים את הצאן, **וַתֹּאכְלֵם, וָאֶמָּלְטָה רַק אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ.**

(יז) **עוֹד** השליח **הַזֶּה, מְדַבֵּר** השני, אל איוב, **וְזֶה** - שליח שלישי **בָּא, וַיֹּאמַר** לאיוב, **הַכַּשְׂדִּים שָׂמוּ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים** - ראשי גדוד, **וַיִּפְשְׁטוּ עַל הַגְּמַלִּים, וַיִּקָּחוּם, וְאֶת הַנְּעָרִים** שהיו עם הגמלים **הִכּוּ לְפִי חָרֶב, וָאֶמָּלְטָה רַק אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ**, ושלשת השליחים הללו בישרוהו על אבדן ממונו, ולכן הגיעו שלשתם יחד, וכל אחד בא בטרם השלים השליח שלפניו את דבריו.

(יח) עתה בא השליח המבשר לו את אבדן בניו, וכיון שהיה זה נסיון חדש, לא בא בתוך דברי השליח שקדם לו [כפי שבאו שלשת השליחים הראשונים שבישרו על אבדן ממונו, זה בתוך דבריו של זה], אלא **עַד זֶה מְדַבֵּר** - לאחר

וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר בָּנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ אֹכְלִים וְשֹׁתִים יַיִן בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר:
יט וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה בָּאָה | מֵעֵבֶר הַמִּדְבָּר וַיִּגַּע בְּאַרְבַּע פִּנּוֹת הַבַּיִת
וַיִּפֹּל עַל־הַנְּעָרִים וַיָּמוּתוּ וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ: כ וַיָּקָם
אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת־מְעִלּוֹ וַיָּגֶז אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ: כא וַיֹּאמֶר
עָרֹם כתיב יצתי יָצָאתִי מִבֶּטֶן אִמִּי וְעָרֹם אָשׁוּב שָׁמָּה יְהוָה נָתַן וַיהוָה
לָקָח יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ: כב בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא אִיּוֹב וְלֹא־נָתַן
תִּפְלָה לֵאלֹהִים:

רש"י

כגדול הימנו וכן כולם: **(יט) מעבר המדבר.** מלד סדי של מדבר והיה הבית מלד זה וזהו לשון עבר במקרא: **על הנערים.** בימים שאל אין ראוי להזכיר הבנות: (להגיד לך. שהיה לו רשות להגיד והיה מת במותו רגע, סמ"ג): **(כ) ויגז.** תלש כמו (ירמיה ו) גזי מזרך ומתרגמינן תליסה וכמו (תהלים עג) ממעי אמי אתה גוזי מוסכי: **(כא) מבטן אמי.** המלמה מאר לוקחתי מאם או אמי ממש: **וערום אשוב שמה.** לא בבטן הוא מדבר ומה שמה אל מקום תשובתו ועל שהוא מוכן לכך ולא יחליף המוק לשוב כי אם אל העפר לפיכך לא הוצרך להזכירו: **(כב) תפלה.** לא שוס שמץ ותפלות נתן על הקב"ה

ביאור על פי המלבי"ם

שסיים השליח השלישי לומר את דבריו, **וְזֶה בָּא** - שליח חדש בא, **וַיֹּאמַר** לאיוב, **בָּנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ** היו **אֹכְלִים וְשֹׁתִים יַיִן בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר.**

(יט) וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה בָּאָה מֵעֵבֶר הַמִּדְבָּר, ובניגוד לדרך הטבע שבאה הרוח רק מצד אחד, **וַיִּגַּע בְּאַרְבַּע פִּנּוֹת הַבַּיִת,** שהקיפה הרוח את הבית כולו, מארבעת צדדיו, **וַיִּפֹּל** הבית **עַל הַנְּעָרִים, וַיָּמוּתוּ. וָאִמָּלְטָה רַק אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ.**

(כ) וַיָּקָם אִיּוֹב כדי לברך את ה' בעמידה, **וַיִּקְרַע אֶת מְעִלּוֹ** על מיתת בניו, כדין קריעת הבגדים על מת מקרוביו, **וַיָּגֶז אֶת רֹאשׁוֹ** לאות צער על אבדן ממונו [שלא אסרה התורה אלא עשיית קרחה על מת, אך על אבידת ממון הדבר מותר], **וַיִּפֹּל אַרְצָה, וַיִּשְׁתָּחוּ** לה'.

(כא) וַיֹּאמֶר איוב, אמנם אם היו הבנים והקנינים חלק מגוף האדם, היה לו מקום להתרעם על כך שניטלו ממנו שלא במשפט, אך הרי **עָרֹם יָצָאתִי מִבֶּטֶן אִמִּי,** ללא בנים וללא קנינים, **וְעָרֹם אָשׁוּב שָׁמָּה** - אל האדמה, שמשם נוצר האדם, אשוב לאחר מיתתי בלא כלום, ולכן אין לי מה להתרעם על הדבר, ואמנם אם הייתי משיג את הקנינים בכח עצמי היה לי מקום להתרעם על כך שניטלו ממני, אך הרי את הבנים והקנינים **ה' נָתַן, וַה' לָקָח** אותם עתה, ולכן אין שום מקום לתרעומת, אלא **יְהִי שֵׁם ה' מְבֹרָךְ.**

(כב) בְּכָל זֹאת - על אף המקרים הרעים שאירעו לו, **לֹא חָטָא אִיּוֹב** לכפור בהשגחת ה', **וְלֹא נָתַן תִּפְלָה לֵאלֹהִים** לומר שאינו מנהיג את העולם בצדק,

ב א וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה וַיָּבֹא
גַּם־הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה: ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
הַשָּׂטָן אֵי מִזֶּה תָּבֹא וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר מִשּׁט בָּאָרֶץ
וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ: ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ אֶל־עַבְדִּי
אִיּוֹב כִּי אֵין כָּמֹהוּ בָּאָרֶץ אִישׁ תָּם וְיָשָׁר יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע

רש"י

כמו (ירמיה כג) ונביאי שומרון ראיתי תפלה: ולא נתן. להטיל תפלה ועול על הקב"ה כמו (ש"ב יח) נתנו לדוד הרצנות ולי נתנו המלפיס: (ב) אי מזה תבוא. היה מקום שמוכל לומר מזה אני בא:

ביאור על פי המלבי"ם

אלא האמין בה' ובהשגחתו, והחליט בדעתו שאין כל עָוֶל בכך שניטלו ממנו דברים שניתנו לו כטובה וחסד מאת ה', ולכן נשאר בתמימותו ובאמונתו בה'.

פרק ב

(א) אחרי שעמד איוב בנסיון הראשון, של אובדן הבנים והקנינים, התנסה בנסיון נוסף של יסורי הגוף ומכאוביו: **וַיְהִי הַיּוֹם, וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל ה', וַיָּבֹא גַּם הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם לְהִתְיַצֵּב עַל ה'** [ובפעם הקודמת נכתב רק 'ויבוא גם השטן בתוכם', ולא נאמר שבא 'להתייצב', כיון שבאותה פעם לא הוצרך לקבל כח מיוחד לגרום למעשיו, מאחר וגם בדרכי הטבע יכולים להגרם דברים אלו, אלא שבתחילה השגיח ה' על איוב בהשגחה מיוחדת שלא ינזק ממונו ולא יארע דבר רע לילדיו, והיה די בכך שיסלק ה' את השגחתו הפרטית מעל איוב כדי שיוכל השטן להזיקו. אך עתה, שרצה לגרום נזק לגופו של איוב, ואיוב עצמו מצד הנהגותיו הטובות לא היה מרבה במאכל ומשתה ושאר עינוגי הגוף, שהם הדברים הגורמים לשחין ולשאר היסורים הבאים על האדם, הרי גם אם היה ה' מסיר את השגחתו מעל איוב לא היה השטן יכול להביא עליו יסורים אלו, כיון שהטבע מתנגד לכך, והוצרך שיבואו עליו היסורים הללו בהשגחה פרטית, ולכן נאמר שבא השטן 'להתייצב', והיינו לקבל את הכח המיוחד שעל ידו יגרום לאיוב יסורים אלו].

(ב) וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַשָּׂטָן, אֵי מִזֶּה תָּבֹא, כלומר, אחרי שכבר בפעם הראשונה אמר השטן לה' שהחסרון וההעדר נמצאים בארץ, שאל אותו עתה ה' על היסורים שהוא רוצה להביא על איוב, כיצד יביאם עליו. **וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת ה', וַיֹּאמַר,** גם דבר זה ניתן להביא באותן שתי דרכים שבהם באים שאר הנזקים, **מִשּׁט בָּאָרֶץ** - מהדברים המקריים המתרחשים בארץ, **וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ** - ומהדברים הקבועים בהנהגת העולם.

(ג) וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַשָּׂטָן, הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ אֶל עַבְדִּי אִיּוֹב, שאי אפשר שיחול בו ההפסד הטבעי, **כִּי אֵין כָּמֹהוּ בָּאָרֶץ, אִישׁ תָּם וְיָשָׁר, יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע,** ולכן אף

וְעֹדֶנּוּ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתוֹ וַתְּסִיתֵנִי בּוֹ לְבַלְּעוֹ חִנָּם: ד וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה
וַיֹּאמֶר עוֹר בְּעַד־עוֹר וְכֹל אֲשֶׁר לָאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ: ה אוּלָם
שְׁלַח־נָא יָדְךָ וְגַע אֶל־עַצְמוֹ וְאֶל־בְּשָׂרוֹ אִם־לֹא אֶל־פָּנֶיךָ יְבָרֲכֶךָּ:
ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הִנּוֹ בְיָדֶךָ אַךְ אֶת־נַפְשׁוֹ שְׁמֹר: ז וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן
מֵאֵת פְּנֵי יְהוָה וַיַּךְ אֶת־אִיּוֹב בִּשְׁחִין רָע מִכַּף רַגְלוֹ כתיב עד וְעַד קָדְקֳדוֹ:

רש"י

(ג) מחזיק. מועז כמו (שמות ד) וישלח ידו ויחזק בו ממזיק בחזי כלב (משלי כו): ותסיתני בו. הסיתני לבולעו כל לשון הסתה הוא מלא לשון המשכה שממשיך את המדם לעצמו: (ד) עור בעד עור. מבר נפשי מבר כן דרך בני אדם כשרואה החרב באה על רמשו מגין בזרועו לפניו וכ"ש כל אבר לתת אפילו את עור גופו כדי להציל את נפשו, ויתכן ששתיקתו היא כדי להציל את גופו וחייו.

לאיש ממון יתן: בעד נפשו. בעבור נפשו להגין לפי שזה יודע בנפשו שנתמיד לפיכך הוא מצטער על ממונו: (ה) אולם. אבל: אם לא. תרגם בו מיד שעל פניך יברכך: (ו) אך את נפשו שמור. שלא תגע מכאן ואילך שכבר היה לעגו של שטן יותר משל איוב כלומר לחבירו שבור תביא זו ושמור

ביאור על פי המלבי"ם

בדרכי הטבע לא יבואו עליו מחלות ויסורים, **וְעֹדֶנּוּ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתוֹ** גם אחרי שאיבד את ממונו ואת ילדיו, **וַתְּסִיתֵנִי בּוֹ לְבַלְּעוֹ חִנָּם**, כי התברר עתה שהוא עובד את ה' מאהבה, ולא מיראת העונש או מתקווה לגמול.

(ד) **וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת ה' וַיֹּאמַר**, גם לאחר שעמד איוב בנסיונות של איבוד בניו וקנייניו, אין זו ראיה שהוא עובד את ה' מאהבה ולא מיראה, כיון שיתכן שהוא עושה כן רק כדי להציל את גופו, שהרי **עוֹר בְּעַד עוֹר** - מוכן האדם להקריב את מלבושיו העשויים עור בעלי חיים כדי להציל את העור של גופו בעצמו, ולכן שתיקתו לאחר שניטל ממנו ממונו אינה ראיה, והוסיף השטן ואמר, גם אם יסבול בעורו ויקבל יסוריו בשתיקה אין זו ראיה, **וְכֹל אֲשֶׁר לָאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ** - שהרי מוכן האדם

(ה) **אוּלָם, שְׁלַח נָא יָדְךָ וְגַע אֶל עַצְמוֹ וְאֶל בְּשָׂרוֹ**, בדברים שיש בהם סכנת נפש ויתייאש מרפואתו, ואז לא יהיה לו במה להתנחם ולמה לקוות עוד, ואז תראה **אִם לֹא אֶל פָּנֶיךָ יְבָרֲכֶךָּ** [-יקלל ויגנה את הנהגתך].

(ו) **וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַשָּׂטָן, הִנּוֹ בְיָדֶךָ** גם להביא יסורים על גופו, **אַךְ אֶת נַפְשׁוֹ שְׁמֹר**, שישאר חי.

(ז) **וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵאֵת פְּנֵי ה', וַיַּךְ אֶת אִיּוֹב בִּשְׁחִין רָע** [-שחין שאי אפשר לרפא אותו, כיון שחלקו היה שחין לח וחלקו שחין יבש, ומה שמרפא את השחין הלח מזיק לשחין היבש, וכן להיפך], **מִכַּף רַגְלוֹ וְעַד קָדְקֳדוֹ.**

ח וַיִּקַּח־לוֹ חֶרֶשׂ לְהִתְגָּרֵד בּוֹ וְהוּא יֹשֵׁב בְּתוֹךְ־הָאֵפֶר׃ ט וַתֹּאמֶר
לוֹ אִשְׁתּוֹ עֹדְךָ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתֶךָ בָּרֵךְ אֱלֹהִים וָמֻת׃ י וַיֹּאמֶר
אֵלֶיהָ כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי גַּם אֶת־הַטּוֹב נְקַבֵּל מֵאֵת
הָאֱלֹהִים וְאֶת־הָרָע לֹא נְקַבֵּל בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא אִיּוֹב בִּשְׂפָתָיו׃
יא וַיִּשְׁמְעוּ שְׁלֹשֶׁת | רֵעֵי אִיּוֹב אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת הַבָּאָה עָלָיו
וַיָּבֹאוּ אִישׁ מִמְּקֹמוֹ אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי וְצוֹפַר הַנַּעֲמָתִי

רש"י

ייגה: (ח) **להתגרד בו.** בדלי"ת כתוב ולשון מסנה היא גורדו ומעמידו על גללו אבל גורר גרי"ש הוא ולשון סמיכה כמו גורר לחם מטה ופספל: (ט) **מחזיק.** לומר: **ומת.** לשון נווי כמו ומת בהר (דברים לג): (י) **גם.** לא די שנרגמנו אלא גם את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל בתמיה: **בשפתיו.** אבל בלבו חטא: (יא) **רעי איוב.** מוהבין:

ביאור על פי המלבי"ם

(ח) **וַיִּקַּח לוֹ** איוב **חֶרֶשׂ לְהִתְגָּרֵד בּוֹ**, כי מחציו ומעלה היה שחין יבש, והיה צריך חרס להתגרד בו, **וְהוּא יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הָאֵפֶר**, כי מחציו ומטה היה שחין לח, והוצרך לשבת בתוך האפר, כדי שהאפר ישאב את הלחות מהשחין.

(ט) **וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ**, כיון **שעֹדְךָ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתֶךָ**, מדוע אתה שותק, והרי בפעם הראשונה שהכה אותך ה' בבנים ובנכסים בירכת את ה', ומחמת כן הוסיף להכותך גם בגופך, ואם כן גם עתה **בָּרֵךְ** שוב את **הָאֱלֹהִים**, ויוסיף להכותך גם בנפשך, **וָמֻת**, ובכך התכוונה להקניטו על כך שכאשר באו עליו הצרות בירך את ה' ולא התרעם על הנהגתו.

(י) **וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ** איוב, **כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי, גַּם אֶת הַטּוֹב נְקַבֵּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים, וְאֶת הָרָע לֹא נְקַבֵּל**, ואף שהיו דבריו נראים כדברי אמונה וקבלת יסורים באהבה, אך באמת כבר נטה ליבו לדברי אוון, כי משמעות לשונו היא שהמציאות של חיי האדם בעולם מורכבת מטוב ורע, ולא עוד אלא שהרע הוא העיקר והטוב הוא המעט [ולכן אמר 'גם' את הטוב נקבל, כי הוא המעט הנגרר אחרי הרע, שהוא המרובה], ולא יתכן לקבל את הטוב ללא קבלת הרע, ובכך התחיל איוב להתרעם על הנהגת ה', שלפי מחשבתו של איוב ברא ה' את האדם באופן שרוב מקריו יהיו רעים, וזהו היסוד לכל דברי איוב שאמר לאחר מכן, **בְּכָל זֹאת לֹא חָטָא אִיּוֹב בִּשְׂפָתָיו**, כי לא פירש את כל דבריו, אך בליבו כבר חטא במחשבותיו כנגד הנהגת ה' בעולם.

(יא) **וַיִּשְׁמְעוּ שְׁלֹשֶׁת רֵעֵי אִיּוֹב אֵת כָּל הָרָעָה הַזֹּאת הַבָּאָה עָלָיו, וַיָּבֹאוּ אִישׁ מִמְּקֹמוֹ, אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי, וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי, וְצוֹפַר הַנַּעֲמָתִי**, ולאחר שהגיעו שלשתם

א א מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֶּן־דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: ב לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר
לְהָבִין אִמְרֵי בִינָה: ג לָקַחַת מוּסַר הַשְׂכֵּל צֶדֶק וּמִשְׁפָּט

רש"י

(א) משלי. כל דבריו דוגמות ומשלים משל התורה נמשה טוסה ומשל הטודלי גלוליס נמשה זוטה: **(ב) לדעת חכמה ומוסר.** המשלים המלו ממר להודיע לבריות (חכמה ומוסר) שיהיו עמליס בתורה שהיא חכמה ומוסר וביטה: **(ג) צדק ומשפט ומישרים.** לדק, לדקה מממוטו: **ומשפט.** לשפוט

ביאור על פי המלבי"ם

פרק א

(א) בפתיחת הספר מבואר תחילה מה מהות הספר ומי הוא כותבו: **מִשְׁלֵי** - קבוצת משלים, שעל ידי המשל מהדברים המוכרים ומובנים לאדם, ניתן להבין את הנמשל, שהוא עמוק ואינו מובן כל כך לאדם, שנכתבו על ידי **שְׁלֹמֹה**, שהיה החכם מכל האדם, ונחה עליו רוח הקודש, **בֶּן דָּוִד**, והיתה לו קבלה מאבותיו על דברי אמת אלו, **מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל**, ובהיותו מלך על עם חכם ונבון, התאספו אליו כל החכמים, וכך היה יכול לבחון ולנסות את כל הענינים, ולהכיר את דרכי החכמה האמיתיים.

(ב) תכלית הספר היא **לָדַעַת חָכְמָה** - ה'חכמה' היא הידיעה מתי להשתמש בכל אחת מהמידות, כגון הגאוה והענוה, העזות והבושה, ולהכיר מה הוא ה'טוב' האמיתי ומה הוא ה'רע' האמיתי, ואמנם את דרכי החכמה האמיתיים אין אדם יכול להשיג בדעתו, אלא רק על ידי התבוננות בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, שבהם חקק ה' את כל דרכי החכמה וההנהגות הראויות לבני האדם, ומכל מקום שלמה בחכמתו לימד את הדרך שבה ניתן 'לדעת' את החכמה ולהבינה בשכל האדם, על ידי שהסביר את הדברים שאינם ידועים ומובנים, על ידי הדברים הידועים לאדם. אמנם, כיון שטבע האדם מתנגד לדרכי החכמה, כי לב האדם נמשך אחרי תאוותיו ורצונותיו, והגוף נוטה מעצמו לדברים הרעים, **וּמוּסָר** - צריך האדם גם את המוסר, והיינו שֶׁיְיַסֵּר וְיֶאֱסוֹר את כוחות נפשו, שֶׁיֵּלְכוּ בדרכי החכמה כפי שהבינם בדעתו, ולהלן (פרק ט"ו פסוק ל"ג) יבואר ש"יִרְאַת ה' מוּסַר חָכְמָה", כלומר, על ידי יראת ה' יכול האדם לכוף את עצמו ללכת בדרכי החכמה הישרים, כי כשיתבונן בכך שחוקי החכמה נתונים מאת ה', יֵדַע שהם אמיתיים, ויירא מה' יראת הרוממות ויראת העונש, ולא יסור מדרכים אלו. **לְהָבִין אִמְרֵי בִינָה** - להבין את הדברים הקשים והנעלמים שדיברו בהם בעלי התבונה, ולהבין דבר מתוך דבר.

(ג) והתועלת מהמשלים שבספר זה היא **לָקַחַת מוּסַר הַשְׂכֵּל** - ללמוד מוסר הבא מכח השכל, כלומר [לא רק מוסר הבא מיראת העונש, אלא] מוסר הבא מכח יראת הרוממות, שמתוך שמשיג את גדולת ה' ורוממותו מתייירא לעשות דבר נגד חוקי חכמתו, כפי שהוא משיגם בשכלו. וכן ילמד האדם על ידי המשלים שבספר **צֶדֶק וּמִשְׁפָּט** - כיצד ינהג האדם בהנהגות שבינו לבין חבירו, כפי שורת הדין [שזו הנהגה המכונה 'משפט'],

וּמֵישָׁרִים: ד לָתֵת לִפְתָאיִם עָרְמָה לְנַעַר דַּעַת וּמְזִמָּה: ה יִשְׁמַע חָכָם
וְיוֹסֶף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה: ו לְהָבִין מָשָׁל וּמְלִיצָה דִּבְרֵי חֲכָמִים

רש"י

מימ: ומישרים. היא הפשרה דרך חלק ומיקור שוה לזה ולזה: (ד) לתת לפתאים ערמה. משלים אלו אמר קהלת לקנות בהם הפתאים ערמה: לנער דעת. וגם לנער המועד מכל למוד שלא למד עדיין כלום: מזימה. מחשבת עלה: (ה) ישמע חכם. המשלים הללו: ויוסף. על מכמתו: לקח. למוד: חכם. זה נעל השמועה: ונבון. מוסיף על ידיעת מכס שיודע להבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו: (ו) להבין משל ומליצה. שיתנו לב להבין במקראות שני הדרכיס המשל והמליצה שיניעו את מה המשיל למליצה ואף מן המליצה לא יקומו בפס שגם היא נריכיס להבין כשאמר להגילך מחשבה זרה ונכריה על הבני מנריס נאמר הרי המשל ואף המליצה שהוציא משלו בלשון משה הבן בה והזהר מחשבה זרה (ס"ח זונה): דברי חכמים וחידותם. דורשי רשימות מקרא מלא ומסר רמז דמיון ומידה:

ביאור על פי המלבי"ם

וכאשר הזמן והמקום מצריכים זאת ינהג לפנים משורת הדין [שזו הנהגה המכונה 'צדק'], **וּמֵישָׁרִים** - וכן ילמד האדם ללכת בדרכים ישרות, בין ביושר המחשבה ובין ביושר המעשים, את כל זה ילמד האדם על ידי שיתבונן במשלים שיובאו בספר זה.

(ד) עתה מוסיף לבאר למי מהאנשים חיבר את הספר, ואומר שהתועלת של ספר זה היא לכל בני האדם, **לָתֵת לִפְתָאיִם עָרְמָה,** כי הפתיות והעורמה הם דבר והיפוכו, כמו שנאמר להלן (פרק י"ד פסוק ט"ו) "פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל דָּבָר, וְעָרוּם יָבִין לַאֲשֻׁרוֹ", והפתי הנפתה בטבעו להאמין לכל מה שהוא שומע, על ידי המשלים שבספר זה יקנה עורמה, להבין ולבחון כל דבר בשכלו, ולא יאמין לכל דבר כיונה פתיה. וגם **לְנַעַר,** שאינו פתי, אך עדיין לא קנה את ה'דעת' הנרכשת עם הנסיון של ריבוי השנים, ולא רכש את ה'מזימה', שהם המחשבות העמוקות שעדיין אין דרך הנער להעמיק בהם, יתנו משלים אלו **דַּעַת וּמְזִמָּה.**

(ה) ויועיל הספר אף לאותם שהם כבר חכמים ונבונים, כי **יִשְׁמַע** את הדברים אדם **חָכָם,** שכבר למד את חוקי החכמה מהתורה ומרבותיו, **וְיוֹסֶף לֶקַח,** כי אין קץ לדברי החכמה, ועל ידי משלים אלו ילמד דברים רבים שלא התפרשו עדיין בתורה ובדברי החכמים, **וְנָבוֹן,** המבין דבר מתוך דבר, **תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה,** כי ה'תחבולות' הן היכולת להקיש דבר לדבר, ולהבין דברים רבים התלויים זה בזה וקשורים זה לזה עד שמכח כולם יגיע אל התוצאה האחרונה הנרצית לו, ועל ידי לימוד משלים אלו יתרבו ידיעותיו של הנבון, וידע פרטים רבים מפרטי החכמה, שיוכל להשתמש בהם ללימודיו, וכן יתרגל לבנות ולהוציא היקשים רבים מכל ידיעותיו הרחבות, ותתרבה בינתו.

(ו) מבאר עתה את צורת כתיבת הספר, **לְהָבִין** את הדברים העמוקים והסתומים על ידי **מָשָׁל וּמְלִיצָה** [-נמשל], כי יש בתורה שבכתב דברים שכתובים בדרך משל, וצריך חכמה כדי להבין את הנמשל שיש ללמוד מהם, **דִּבְרֵי חֲכָמִים**

וְחִידֹתָם׃ ז יִרְאַת יְהוָה רֵאשִׁית דָּעַת חָכְמָה וּמוּסָר אֱוִילִים בָּזוּ׃
ח שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ׃ ט כִּי | לִוְיַת

רש"י

(ז) **יראת ה' ראשית דעת.** ע"כ פי' לעורך מה עשה שלמה הספר הזה ועשה מתחיל הספר יראת ה' ראשית דעת, היא תרומת עיקר הדעת והיא תהיה לך הרמזנה לדעת לפני מכמתך הקדש ילמדה סם יועיל והיא תתן בלבך לעשות בחכמה ובדעת כי המוליט מסר מיסר ילמיס מת ה' הס בוזיס מת החכמה ומת המוסר: (ח) **שמע בני מוסר אביך.** מה שנתן הקב"ה למשה בהר סיני ועל פה: **אמך.** תומתך כנסת ישראל כמו (יחזקאל יט) מה אמך לביאה והס דברי סופרים שחדשו והוסיפו ועשו סייגים לתורה: (ט) **לויית חן.** תצור על הן הס לרשעך כלומר התורה והמוסר יהיו לרשעך לויית הן

ביאור על פי המלבי"ם

וְחִידֹתָם - וכן בתורה שבעל פה, בדברי החכמים, יש דברים שהובאו בדרך חידה ומשל מוסתרים, ועל ידי ההתבוננות במשלים שבספר זה ימצא האדם את פתרונם של כל המשלים של החכמים, להבינם עד תכליתם.

(ז) הנה כל חכמה מיוסדת על הקדמות ראשונות [כמו חכמת ההנדסה המיוסדת על החוש ועל המושכלות הראשונות שבדעת האדם, וחכמת הטבע בנויה על הנסיון והחקירה], אך חכמת התורה וחכמת המידות אינן מיוסדות על הקדמות מובנות לאדם, אלא רק על האמונה בה' שנתן את התורה, ועל ידי היראה מלעבור על רצונו, ולכן, **יִרְאַת ה'** היא **רֵאשִׁית הַדָּעַת** [והכוונה כאן ליראת הרוממות, ולכן היא מכונה כ'ראשית דעת', שהיראה עצמה היא חלק מהדעת, כפי שהראש הוא חלק מהגוף, כי הדעת מחייבת לירא את ה' יראת הרוממות. ולהלן (פרק ט' פסוק י') יבואר ענינה של יראת העונש, המכונה שם 'תחילת דעת'], ועל ידי שיקבע בליבו את דברי התורה כאמיתיים ונכונים יהיו הם אצלו בבחינת דעת, כי הדבר שהאדם מאמין בו באופן מוחלט הוא אצלו כמו ידיעה שהשיג בבחינה ונסיון, או במושכל ראשון המוסכם על הכל, ונמצא שהאמונה המביאה ליראת ה' היא ראשית הדעת, אך **חָכְמָה וּמוּסָר אֱוִילִים בָּזוּ**, כלומר, האוילים, שדרכם להסתפק בכל דבר, אף שאינם פתאים, ויש ביניהם חכמים ופילוסופים גדולים, אך הם מטילים ספק בכל דבר [ו'אויל' הוא משורש אותיות 'אולי', כי בכל דבר הוא מסתפק אולי הדבר כך ואולי כך], ולכן הם מבזים את המוסר, שזו יראת ה', ואת חכמת התורה הנשענת על המוסר.

(ח) וכדי להוציא מליבם של האוילים המבזים את החכמה והמוסר, מוכיח שיש יסודות לחוקי החכמה, ויש התחלות מושכלות שיתקבלו בהכרח על שכל בני האדם, ועל כך אומר, **שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ**, כי המוסר שיאמר האב לבנו הוא דבר שאין להטיל בו ספק כלל, והרי הוא כדבר המושג בחוש, שאין אדם מטיל בו ספק, **וְאַל תִּטֹּשׁ** [-ולכן אל תעזוב את] **תּוֹרַת אִמֶּךָ**, כיון שהתורה הזו מיוסדת על המוסר שמקבל הבן מאביו ומאמו, והדברים אמיתיים וברורים.

חֵ֣ן הֵ֭ם לְרֹאשֶׁ֑ךָ וַעֲנָקִ֥ים לְגַרְגְּרֹתֶֽיךָ׃ ׀ בְּנִ֗י אִם־יְפַתּ֥וּךָ חַטָּאִ֑ים אַל־
תֹּבֵֽא׃ יא אִם־יֹ֭אמְרוּ לְכָ֣ה אִתָּ֑נוּ נֶאֶרְבָ֥ה לְ֝דָ֗ם נִצְפְּנָ֣ה לְנָקִ֣י חִנָּֽם׃
יב נְבַלְּעֵ֣ם כִּשְׁא֣וֹל חַיִּ֑ים וּ֝תְמִימִ֗ים כְּיוֹרְדֵ֥י בֽוֹר׃ יג כָּל־הֽוֹן־יָקָ֥ר נִמְצָ֑א

רש"י

וכענקים על עדי זהב יהיו: לגרגרותיך. לגורלך ועל שם שהקנה עשוי טבעות טבעות קורא הגורל בלשון רבים: (י) חטאים. מוטעים: אל תבא. אל תמנה להם: (יא) נארבה לדם. לשפוך דם: נצפנה. ל' מארב: לנקי חנם. הכתוב מומר שלפיתם לנקי חנם הוא: (יב) נבלעם. לנקיים כשהם חיים: כשאול. הבולע כל גוף שלם: ותמימים. אינו לשון נדיקים אלא מלשון שלמים ונבלעם כשהם שלמים כמדם היורד בתוך הבור כשהוא שלם כלומר בעודם בעשרם והרגם ונכסיהם:

ביאור על פי המלבי"ם

(ט) כִּי לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ - החכמה תהיה כמו תכשיט של חן המחובר לראשך, ששם משכן השכל והמחשבה, **וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶךָ** - כמו שרשראות המקשטות את הגרון, שהוא מקור הדיבור, כי כך המוסר והחכמה יעלו חן על מחשבותיך ועל דיבורך.

(י) כאשר רוצה האדם ללמד לבנו את דרכי החכמה, מתחיל בדבר פשוט, שאף נער קטן יכול להבין, ולפני שיאמר לו את המשל הפשוט, מקדים ואומר לו את הכלל המוחלט, **בְּנִי, אִם יְפַתּוּךָ חַטָּאִים,** לכל עבירה שתהיה, אפילו שאינה נראית לך חמורה כל כך, **אַל תֹּבֵא** - אל תתרצה להם, כי כל פיתוייהם הם נגד חוקי החכמה.

(יא) ועתה אומר לו דוגמא לפיתוי של חבורת רוצחים, שאף נער קטן יכול להבין את הסכנה שבהם, **אִם יֹאמְרוּ** לך אותם חַטָּאִים, **לְכָה אִתָּנוּ, נֶאֶרְבָה לְדָם** - נתכנן יחד כיצד לארוב לבני אדם לשדוד אותם, ואף אם יעמדו להילחם בנו נהרוג אותם ונשפוך את דמם, **נִצְפְּנָה לְנָקִי חִנָּם** - או שנתחבא לתפוס אנשים שאינם מלומדי מלחמה, ולא יעמדו כנגדנו כלל [ולכן אף לפי כללי הרוצחים והשודדים אותם אנשים הם 'נקיים' מעונש, כיון שלא נלחמו כלל], ונשדוד ללא סיבה את אותם אנשים.

(יב) ואת אותם אנשים חלשים שאינם נלחמים, ולא נהרגם, **נְבַלְּעֵם כִּשְׁאוֹל חַיִּים** - כמו אותם שנבלעו חיים באדמה, כך ניקח את אותם אנשים, ונשתמש בהם כעבדים. **וּתְמִימִים כְּיוֹרְדֵי בוֹר** - ונבלע בשלימותם גם את אותם אנשים שילחמו בנו, כמו אדם שמת ויורד לבור קברו ומשאיר את כל רכושו לאחרים, כך אנו נהרוג אותם במלחמה זו וניטול מהם את כל ממונם.

(יג) ואותם שודדים הרוצים לצרפו לחבורתם אומרים לו, **כָּל הוֹן יָקָר,** של כסף וזהב, **נִמְצָא** אצל אותם אנשים,

נְמַלֵּא בָתֵּינוּ שָׁלָל: יד גּוֹרָלְךָ תַפִּיל בְּתוֹכֵנוּ כִּיס אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּנוּ:
טו בְּנִי אַל־תֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אִתָּם מְנַע רַגְלְךָ מִנְּתִיבָתָם: טז כִּי רַגְלֵיהֶם לָרַע
יָרוּצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפָךְ־דָּם: יז כִּי־חִנָּם מְזֹרָה הָרֶשֶׁת בְּעֵינֵי כָּל־בַּעַל כָּנָף:
יח וְהֵם לְדָמָם יֶאֱרֹבוּ יְצְפְּנוּ לְנַפְשֹׁתָם: יט כֵּן אָרְחוֹת כָּל־בֹּצֵעַ בֶּצַע

רש"י

(יד) גורלך תפיל בתוכנו. מס תרלה מחלוק מו מס תרלה יהיה נשותפות: כיס אחד יהיה לכולנו. ניחד: (טז) לרע ירוצו. לרעת עלמס הס רלים ומינס יודעים למת לנ לדבר: (יז) כי חנם מזורה הרשת. כי העופות הרואות מטיס וקטניות מזורים על הרשת חנס הוא בעיניהס שמינס מכיריס על מה היא מזרת ויורדין בה ומוכלין: (יח) והם לדמם יארובו. והליידיס ירמזו לדמס של עופות: (יט) כן ארחות כל בוצע בצע. גוזל גזילה נמה ונממדת היא לו ומנס היא לו. וקופו מת נפס בעליו יקח. נפס עלמו שנעשה עכשיו בעל הממון שגזל מחבירו:

ביאור על פי המלבי"ם

וניטול לאוצרותינו. **נְמַלֵּא בָתֵּינוּ שָׁלָל** - בחפצים שנמצא ברשותם נמלא את בתינו.

(יד) גּוֹרָלְךָ תַפִּיל בְּתוֹכֵנוּ - את השלל של החפצים נחלק בגורל בין כולנו, ואף לך יהיה חלק בגורל זה. ואת הזהב והכסף נניח באוצר השייך לכל החבורה, ולגבי הון זה, **כִּיס אֶחָד** משותף **יִהְיֶה לְכֻלָּנוּ**, ואף אתה תהיה שותף בו.

(טו) בְּנִי, אַל תֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אִתָּם, ולשון 'דרך' היא הדרך הגדולה הקבועה לרבים, ומזהירו שלא ילך בדרך זו יחד עם כל השודדים הללו. **מְנַע רַגְלְךָ מִנְּתִיבָתָם**, ו'נתיב' זו דרך צרה המיועדת ליחידים, שאף בנתיב המיוחד רק לאחד מהשודדים הללו אל תלך, ואפילו שאינך הולך 'איתם', והיינו שאינם הולכים שם עתה, אלא זהו נתיב שאחד מהם רגיל ללכת בו, מנע את רגלך משם, כיון שהם עשויים להזיק ולהרוג גם אותך.

(טז) כִּי רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרוּצוּ - כי כל הדברים שהם רצים אליהם, כמו גזל ורצח, הם דברים רעים [ובכך מסביר האב לבנו הקטן את הדברים הפשוטים, שאף הוא יכול להבין בשכלו את הרוע והגנות שבדבר]. ומוסיף לומר לו גם את הסכנה שיש בדבר, **וִימַהֲרוּ לִשְׁפָךְ דָּם**, ומתוך כך ירצחו גם אותך, וימהרו לעשות כן, קודם שתספיק להשתמט ולברוח מהם.

(יז) כִּי חִנָּם מְזֹרָה הָרֶשֶׁת, בְּעֵינֵי כָּל בַּעַל כָּנָף, כלומר, בעיני העופות, הרואים את המזון שמניחים להם הציידים בתוך הרשת, נראה שנותנים להם אוכל בחינם.

(יח) וְהֵם [-הציידים], **לְדָמָם** של העופות **יֶאֱרֹבוּ, יְצְפְּנוּ לְנַפְשֹׁתָם** - יתחבאו כדי לתופשם חיים ולהשתמש בהם.

(יט) כֵּן אָרְחוֹת כָּל בֹּצֵעַ בָּצַע - כך היא דרכו של כל גזלן ושודד, שפורש רשת ללכוד את הפתאים החושבים שהוא נותן

אֶת־נֶ֣פֶשׁ בְּעָלָ֑יו יִקָּֽח׃ כ חָ֭כְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹ֣נָּה בָּ֭רְחֹבוֹת תִּתֵּ֣ן
קוֹלָֽהּ׃ כא בְּרֹ֣אשׁ הֲמוֹיּ֣וֹת תִּקְרָ֑א בִּ֝פְתְחֵ֗י שְׁעָרִ֥ים בָּעִ֑יר אֲמָרֶ֖יהָ
תֹּאמֵֽר׃ כב עַד־מָתַ֤י | פְּתָיִ֨ם ׀ תְּאֵהֲב֬וּ פֶּ֗תִי וְלֵצִ֥ים לָ֝צ֗וֹן חָמְד֥וּ לָהֶ֑ם

רש"י

(כ) **חכמות בחוץ תרונה.** הרי מכמותיה של תורה נמוכותיה מזעקה להזהירכם לסור עליהם ומה הן מוכותיה כמי מדרשות: **ברחובות.** נמקום שמרחיבין תומה כך דרכי תגמולת: (כא) **בראש הומיות תקרא.** נמקום שהיא נשמעת ונכרזת שם היא קורעת ומומרת ענין שלמטה על מתי פתאים וגו׳: **בפתחי שערים.** הם מקום ישיבת הזקנים: (כב) **פתים.** המתפתים ע״י מסיתים ומיניס: **תאהבו פתי.** הסמה שם דבר לפתיות כמו כלי קרי (שני סמ״ל) שפי:

ביאור על פי המלבי"ם

להם ממון בחינם, ובאמת **אֶת נֶפֶשׁ בְּעָלָיו** של הממון **יִקָּח**, כאשר יראה שיש ממון לאותו אדם. ובכך חוזר האב ומזהיר את בנו שלא יצטרף לחבורות אלו, כיון שכשיראו שיש לו ממון יהרגו גם אותו בעצמו, ומתוך הדבר הפשוט הזה, שיכול גם הילד להבין, מזהירו על כלל החטאים, שלא ילך בדרכם, גם אם בתחילה אינו רואה את החששות שיש בדבר.

(כ) לאחר שביאר איך האב מלמד לבנו הקטן את דרכי החכמה, יאמר שהחכמה תתגלה לאט לאט, מהקטנים אל הגדולים, בארבע מדרגות, ובכל דרגה יש שני חלקים, גם שומעי החכמה הם גדולים וחשובים יותר, וגם איכות הקריאה היא גדולה יותר, א. **חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה** - בתחילה תתרונן החכמה ב'חוץ', מאחורי הבתים, במקום שמצויים בו נערים קטנים, ושם תושמע החכמה בקול 'רינון', שהאדם מְרַנֵּן לעצמו, ואחרים שומעים מאליהם. ב. **בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ** - לאחר מכן תושמע החכמה ברחוב, בחלק הרחב שלפני הבתים, שם מצויים האנשים הגדולים, ושם היא כבר 'תתן קולה', שהמדבר בקול מתכוון להשמיע את קולו לאחרים, אך אינו מתכוון לבני אדם מסוימים, אלא הרוצה לשמוע, ישמע.

(כא) ג. לאחר מכן, **בְּרֹאשׁ הֲמִיּוֹת** - במקומות שמתקבצים בו כל בני העיר למסחר, **תִּקְרָא** - שם יעמוד החכם וישמיע את דברי החכמה, ולא רק שישמיע את דבריו בקול רם, אלא יקרא את דברי החכמה לאנשים המסוימים הנמצאים שם. ד. **בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים** אשר **בָּעִיר**, שם יושבים השופטים והחכמים, **אֲמָרֶיהָ תֹּאמֵר**, ותתגלה החכמה לזקנים היושבים בשער. באופן שלאט לאט מפציע אור החכמה, כמו אור השחר, המתחיל באור חלש וקל, והולך וגובר עד אמצע היום.

(כב) וכך תאמר החכמה, **עַד מָתַי פְּתָיִם תְּאֵהֲבוּ פֶּתִי**, כלומר, עד מתי תאהבו להיות פתאים ולהימשך לדרך הסכלות ללא התבוננות, ולשון 'פתי' היא על האדם הנוהג ללא דעת, ואם יטה אוזנו לדברי החכמה תיכנס בליבו עורמה, שהיא היפך הפתיות, **וְלֵצִים**, הלועגים